

TARTU ÜLIKOOL
FILOSOOFIATEADUSKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
SOOME-UGRI OSAKOND

Ramona Lepik

PALVED JA PÕÖRDUMISED EESTI JA SOOME KEELES

KÜSITLUSTE PÕHJAL

Bakalaureusetöö

Juhendaja lektor Hanna Katariina Jokela

TARTU 2013

Sisukord

Sissejuhatus	3
1. Viisakusteooria	6
1.1. Mis on viisakus?	6
1.2. <i>Nägu</i> viisakusteooria keskse mõistena.....	7
1.2.1. <i>Näo</i> ohustamine	7
1.2.2. <i>Näo</i> säilitamise strateegiad	8
2. Viisakust käsitlevad uurimused soome ja eesti keeles	10
2.1. Soome keeles	10
2.2. Eesti keeles	13
3. Formaalsete situatsioonide analüüs	15
3.1. Sõnavara	16
3.1.1. Vestluspartneri tähelepanu haaramine	16
3.1.2. Tervitussõnad	17
3.1.3. <i>Palun ja olkaa/ole hyvä</i>	19
3.2. Sinatamine ja teietamine	21
3.3. Konditsionaal.....	23
3.4. Tulemused	26
4. Mitteformaalsete situatsioonide analüüs	27
4.1. Sõnavara	27
4.1.1. Vestluspartneri tähelepanu haaramine	27
4.1.2. Tervitussõnad	28
4.1.3. Viitamine kuulajale	29
4.1.4. Vabandamine.....	30
4.2. Sinatamine ja teietamine	32
4.3. Pehmendavad partiklid.....	33
4.4. Tulemused	36
Kokkuvõte	37
Kirjandus	39
Pyynnöt ja puhuttelu suomessa ja virossa. Tutkimus kyselyaineistosta. Tiivistelmä.....	44
Lisa 1	45
Lisa 2	47

Sissejuhatus

Selles bakalaureusetöös uurin 60–70-aastaste soomlaste ja eestlaste keelekasutust palvete moodustamisel ning teiste inimeste poole pöördumisel. Palvete kaudu väljenduvad keeles kõnelejatevahelised rollisuhted (Tanner 2012: 56). Palvete üks olulisemaid komponente on pöördumine, mille abil haaratakse kõnetatava tähelepanu. Nendeks tähelepanu haaravateks elementideks võivad suhtluses olla erinevad inimestele ja teistele elusolenditele viitavad sõnad, samuti hüüdsõnad, adverbid ja pragmatiseerunud sõnavormid (Yli-Vakkuri 1989: 44). Pöördumisvormid pakuvad väljakutseid tänapäeval nii keeleuurijatele kui ka -kasutajatele. Teema valikuni juhtiski mind eelkõige selle tugev side igapäevase keelekasutusega ja aktuaalsus nii Eestis kui ka Soomes ühiskonnas. Sellele osutasid näiteks 2008. aastal (Pajusalu jt 2010: 209) toimunud diskussioonid ajakirjanduse veergudel. Elavat arutelu võib tajuda ka praegusel ajal. Nii Eestis kui ka Soomes ilmub pidevalt arvamusküsimusi (vt näiteks Sipilä 2012; Põhjala 2013; Sinijärv 2012: 6), mis ongi eelkõige seotud pöördumisvormi ehk kitsamalt *sina/teie* valikutega.

Palved ja pöördumised on keelenähtused, mida seostatakse harilikult viisakusega. Keelelist viisakust oma spetsiifiliste nähtustega on nii Soomes kui ka Eestis mõnevõrra uuritud, kuid mitte palju. Selle bakalaureusetöö teevad uudseks uuritav vanusegrupp ning kahe keele – soome ja eesti keele – võrdlus. Keeleteaduse kolm levinumat teooriat palvete uurimiseks on kõneakti teooria, vestlusanalüüs ning Penelope Browne ja Stephen C. Levinsoni viisakusteooria (Tanner 2012: 56–59). Siinses uurimuses võtan teoreetiliseks aluseks viimase nimetatud teooriatest. Kasutan uurimisel sotsiolingvistilist küsimustikku (vt Lisa 1 ja Lisa 2), mis tugineb Renate Pajusalu loodud ja tema uurimuses rakendatud küsimustikule. Siinne töö kuulub suuremasse mitmete keelte võrdlevasse uurimusse.

Küsimustik koosneb kümnest erinevast situatsioonikirjeldusest, mille põhjal pidid küsitlavad isikud vastama, mida nad konkreetses olukorras ütleksid või kirjutaksid. Pajusalu noortele mõeldud küsimustikus on muudetud situatsioone uuele vanuserühmale vastavamaks. Näiteks kasutan küsitlavadate poole pöördumisel mitmuse

teist pööret ning teises situatsioonis ei ole inimesed hilinemas mitte lennu- vaid rongijaama. Algse küsimustikuga võrreldes on täielikult muudetud kolm situatsiooni. Siinses töös on uued situatsioonid need, kus palutakse vabandust oma (lapse)lapse käest, jäetakse tuttavale kirjalik sõnum palvega lilli kasta ning kutsutakse sugulast appi digiboksi parandama. Situatsioonide arv on mõlemas küsimustikus sama.

Artiklis, mille kaasautor Pajusalu on, tuuakse välja meetodi positiivsed ja negatiivsed jooned. Negatiivsena nähakse, et inimesed kirjeldavad seda, mida nad arvavad end teatud olukordades tegevat, mitte loomulikku keelekasutust. Samuti ei ole küsimustikuga võimalik modelleerida väga palju erinevaid ega ka mitte väga ootamatuid olukordi, sest küsitletavad ei jaksa ega oska väga pikalt vastata. Positiivsena nähakse aga seda, et küsimustik võimaldab võrrelda erinevaid sotsiaalseid grupe omavahel (siinkohal eestlased ja soomlased) ja teha selle põhjal järeldusi. (Pajusalu jt 2010: 208) Asun kogutud andmeid analüüsima uskudes, et inimestel on oskust kujutada ette tegelikke situatsioone ja modelleerida neid kirjalikuks tekstiks. Põhjus, miks ma ei rakenda autentsete vestluste analüüsi, seisneb selles, et kõikide uuritavate situatsioonitüüpide kohta ei oleks võimalik saada sama palju lindistatud materjali. Isegi kui oleksin seadnud eesmärgiks samad situatsioonid ise lindistada ja litereerida, oleks jäänud ikkagi võimalus, et inimesed ei kasuta täiesti loomulikku keelt väljaspool situatsiooni konteksti (vt ka Tanner 2012: 58–59).

Peaaegu selles töös kõige olulisemateks taustamuutujateks piirkondlikku tausta laiemalt (ehk kas tegu on eestlase või soomlasega) ning vanust. Samas on mõnel määral oluline ka kitsam geograafiline taust ehk see, mis piirkonnast on inimesed pärit. Lisaks sellele tuli küsimustikule vastajal märkida oma sugu ning amet. Kuna tegu on küllaltki kitsa ainega – kokku oli vastanuid 23 ehk 12 eestlast ja 11 soomlast – siis soo ja ameti põhjal on üsna keeruline teha üldistavaid järeldusi. Selles töös on nende situatsioonide peamine eesmärk tuua välja võimalikult palju keelelisi vahendeid, mida inimesed kasutavad palvete ja pöördumiste väljendamisel ning mis annavad võimaluse leida paralleele kahe keele vahel. Lähemen kogutud andmete esmajoones kvalitatiivsest vaatepunktist, kuid toon mõningal määral esile ka arvulisi erinevusi.

Töö koosneb neljast suuremast peatükist. Kaks esimest on teoreetilised: esimeses osas tutvustan Browni ja Levinsoni universaalset viisakusteooriat ja selle erinevaid

viisakusstrateegiaid ning teises osas varasemaid eesti ja soome keele kohta tehtud uurimusi keelelise viisakuse teemadel. Browni ja Levinsoni teooriat kirjeldades kasutan abivahendina Hanna Rosenvaldi kutsemagistrina valminud selle teooria inglise-eesti sõnastikku. Kolmandas peatükis analüüsin küsimustiku formaalseid ja neljandas mitteformaalseid situatsioone. Töö lõpus esitan kokkuvõtte.

1. Viisakusteooria

1.1. Mis on viisakus?

Paljud keeleteadlased, muuhulgas ka soomlased ja eestlased, on püüdnud leida erinevaid võimalusi, kuidas seletada lahti *viisakuse* üldist tähendust ühiskonnas. Renate Pajusalu on esmajoones pöördunud „Eesti keele seletava sõnaraamatu“ poole, mis annab vasteks *hea käitumise tavaid järgiv või neile vastav; meeldiva käitumisega, heade kommetega; hea tooni kohane*. Seejärel osutab ta sellele, et tegelikkuses polegi need head tavad ja kombad praktilised, vaid pigem argielu raskendavad. (Pajusalu 2010: 5) Sarnaselt Pajusaluga on eesti keeles viisakuse tähendust otsinud Leelo Keevallik. Tema on pööranud tähelepanu sellele, mis tähendust omab see sõna tavakeeles. Eelkõige tähistab see lugupidavat käitumist võõraste ja vanemate inimestega, teisalt seostab ta seda üldise normikohase käitumisega. Keevalliku järgi ei ole *viisakus* sobiv termin näiteks pöördumiste iseloomustamiseks, vaid kasutab Friederike Brauni eeskujul terminit *adekvaatne*, mis rõhutab olukorraga sobitumist. Normide olemus avaldub alles dünaamilises suhtluses ja seetõttu on ka normid ise muutuva iseloomuga. (Keevallik 1998: 552) Ka Matti Larjavaara toob esile selle, et mingite tavapäraste normide järgimine ei anna põhjust kõnelejat viisakaks pidada, vaid tegu on ootuspärase keelekasutusega. Kui näiteks jäetakse aga tervitusele vastamata, peetakse inimest ebaviisakaks. (Larjavaara 2007: 468) Liisa Raevara nägemuse kohaselt võib inimestel olla küll olemas konkreetne arvamus viisakusest, kuid mingi lähenemisviisi või väljendi lugemine viisakaks või ebaviisakaks sõltub siiski eelkõige situatsioonist, selle osalejatest ja nendevahelistest suhetest. Tema sõnul on uuemates uurimustes hakatud nägema viisakust situatsiooniga ühenduses oleva nähtusena. Uurijad leiavad, et millegi tõlgendamine ebaviisakaks on subjektiivne ning viisakus kujuneb suhtluses koostöö tulemusel. (Raevara 2009: 310–311)

1.2. Nägu viisakusteooria keskse mõistena

Üheks viljakamaks ja universaalsemaks viisakust seletavaks teooriaks peetakse Browni ja Levinsoni poolt esmakordselt 1978. aastal esitatud viisakusteooriat. Selle keskmeks on mõiste *nägu* (ingl *face*), mis on üle võetud sotsioloog Erving Goffmanilt. See, mida *nägu* sisuliselt tähendab erineb kultuuriti, kuid universaalseks teeb selle teooria keelekasutajate ühine arusaam, et suhtlejal on oma väline mina ja sotsiaalne vajadus suunata seda suhtluse. (Brown, Levinson 2010: 61–62) Rosenvald on selle termini teoreetilise seletuse tõlkevasteks toonud „Avalik minapilt, mida iga ühiskonnaliige tahab pidada enese omaks, tahtes ühtlasi, et teised seda tunnustaksid“ (Rosenvald 2002: 26). Lihtsamalt öeldes peetakse selle mõiste all silmas suhtluses toimivat inimest oma välise tervikkujuga (Pajusalu 2010: 6). *Näol* on kaks poolt: negatiivne ja positiivne. Esimene neist kannab endas vajadust olla oma tegudes sõltumatu, teine vajadust olla teiste poolt tunnustatud. Seega on esimene neist distantseeriv, teine aga lähendav. Suhtlemine on pidev *näo* ohustamine ja selleks, et see oht liiga tugev ei oleks, on olemas viisakus. (Brown, Levinson 2010: 61–62; Pajusalu 2010: 6)

1.2.1. Näo ohustamine

Negatiivse *näo* oht on suunatud peamiselt kuulajale. Sellistel juhtudel ei pööra kõneleja piisavalt tähelepanu kuulaja tegutsemisvabadusele. Selliste tegevuste hulka kuuluvad ka näiteks selle bakalaureusetöö uurimisobjektid – palved. Lisaks võivad sellisteks kõneaktideks olla käsud, ähvardused, komplimentid. Kõneleja negatiivset *nägu* ohustavad aga näiteks tänuavaldused ja pakkumistega nõustumised. (Brown, Levinson 2010: 65–68)

Kuulaja positiivset *nägu* ohustavad solvavad pöördumisvormid ja staatust märkivad vormid, mis võivad olla talle suunatud juhuslikult või kavatsuslikult. Ka ohustavad kuulaja positiivset *nägu* ohtlikult emotsionaalsete või arvamuse poolest lahknevate teemade tõstatamine (nt poliitika või religioon). Kõneleja positiivset *nägu* ohustavate tegude hulka kuuluvad muuhulgas komplimenti vastuvõtmine ja enese emotsioonide (naeru või pisarate) üle kontrolli kaotamine. Ka siinses töös põgusalt uuritavad vabandused ohustavad kõneleja positiivset *nägu*. On olemas tegusid, mis ohustavad nii negatiivset kui ka positiivset *nägu*. Nendeks on selle teooria järgi kaebamine,

katkestamine, ähvardused, jõulised emotsioonide väljendamisest ja isikliku informatsiooni palumine. (Brown, Levinson 2010: 65–68)

Seda, kui intensiivset ohtu avaldab üks või teine kõneakt suhtluses osalejate *nägudele*, võib skemaatiliselt panna valemisse $W_x = D(S,H) + P(S,H) + R_x$. See tähendab seda, et nii kõneleja (S) kui ka kuulaja (H) väliskujule suunatud intensiivsus sõltub nendevahelisest sotsiaalsest distantsist (D), võimusuhetest (P) ja konkreetse kõneaktiga kaasas käiva häirituse astmest konkreetsetes kultuuris (R). Distantsi puhul on tegu sümmeetrilise suhtega, mis sõltub peamiselt näiteks sellest, kui tihti osapooled suhtlevad või kui suur on nende vanusevahe. Võimusuhe tähistab ebasümmeetrilist võimu, mida omab kuulaja kõneleja üle. Mitmetes uurimustes on juhitud tähelepanu sellele, et *näole* avalduvat ohtu ei saa täielikult võtta nende tegurite summana, vaid väärtused sõltuvad suuresti suhtlusolukorrast ja vestluspartnerite reaktsioonidest. (Brown, Levinson 2010: 76–77; Pajusalu 2010: 207–208)

1.2.2. Näo säilitamise strateegiad

Selleks, et säilitada suhtluses nii enda kui ka vestluspartneri *nägu*, teevad inimesed tavaliselt vestluses koostööd. Vastavalt sellele, kas viisakus on suunatud kuulaja positiivse või negatiivse *näo* kaitsmisele, jaotatakse ka see omakorda positiivseks ja negatiivseks. (Brown, Levinson 2010: 61, 70–71) See tähendab seda, et igapäevase suhtluse ja kultuurides tavapäraseks kujunenud viisakuskoodi emotsionaalseks aluseks on soov käituda vastaspoolt solvamata või olla vestluskaaslasele meele järele (Larjavaara 2007: 469). Positiivsete viisakusstrateegiaid kasutatakse peamiselt selleks, et saada kuulaja aktsepteerima kõneleja eesmärgi ja arvamusi. Negatiivsed strateegiad seisnevad vältimises, sest ei soovita takistada vastaspoole tegutsemisvabadust ja tekitada üleüldiselt negatiivseid kogemusi. (Muikku-Werner 1993: 48; Brown, Levinson 2010: 70) Soome keeles kasutatakse negatiivse ja positiivse viisakuse kohta ka omakeelseid termineid. Ühtedeks levinumateks on *etä-* ja *lähikohteliaisuus*. Mitmed keeleteadlased on leidnud, et termin *negatiivne viisakus* ei ava täielikult oma olemust. Nende arvates loob see algselt ingliskeelne termin kuvandi nagu oleks tegu millegi passiivsega. *Lähikohteliaisuus* viitab aga paremini vestluskaaslaste lähendamise funktsioonile. (Muikku-Werner 1993: 49; Jaakkola 2008: 62) Eesti keeles on omakeelseid termineid – *lähendav* ja *distantseeriv viisakus* – kasutanud Riina Vellerind

(Vellerind 2000).

Browni ja Levinsoni järgi on positiivse viisakuse strateegiaid kokku 15. Need strateegiad jagunevad kolme põhialuse vahel, milleks on pretendeerimine ühisele taustale, osutamine, et kõneleja ja kuulaja on koostööpartnerid ning kuulaja soovi rahuldamine. (Brown, Levinson 2010: 102) Üheks olulisemaks positiivseks strateegiaks pean selle töö seisukohast grupisiseste markerite, sealhulgas pöördumisvormide kasutamist, mis väljendub *sina* ja *teie* kasutuses. *Sina* kasutamine võõra inimese puhul võib väljendada solidaarsust. Ka igasugused sugulust väljendavad kõnetusvormid kuuluvad sellesse strateegiasse. Positiivse viisakuse põhitehnikaks peetakse ka nalja, mis võtab ära kuulajale laskunud pinge näiteks eksimuse pärast või mis vähendab *näole* osutavat ohtu palumisel. (Brown, Levinson 2010: 107, 124)

Kui positiivse viisakuse strateegiate puhul on tegu tuttavliku ja naljatleva käitumisega, siis negatiivse viisakuse tuumaks on vestluskaaslase austamine. Negatiivse viisakuse strateegiaid on kokku 10 ja need jagunevad neljaks põhimehhanismiks: ole otsene, ära eelda, ära sunni kuulajat, anna edasi soovi kuulaja õigusi mitte rikkuda ja hoolitse kuulaja teiste vajaduste eest. Üks tüüpilisem viis hoida liigset otsesust tasakaalus on olla kombekohaselt kaudne. Selleks peetakse ükskõik millist väljendusviisi või käitumist, mis erineb selle tähtsusest tähendusest. Siia kuuluvad näiteks sõna *palun* kasutamine lause sees või konditsionaal, mis mõlemad puudutavad suurel määral ka siinses bakalaureusetöös uuritavaid situatsioone. Ka vabanduse palumine on üks positiivse viisakuse strateegiatest. Tüüpilisim positiivne strateegia on kõneleja ja kuulaja umbisikustamine. Siia alla kuuluvad näiteks pronoomenite *sina/teie* vältimised. Sel juhul korvatakse need näiteks tervituse või tähelepanu haarava fraasiga. Browni ja Levinsoni järgi on keeled, kus on olemas *sina* kohta mitmuse vorm, nagu soome ja eesti keeles *teie/te*, on see üldine viis väljendada lugupidamist ja distantssi. (Brown, Levinson 2010: 129–136, 173, 190, 198, 203–204)

Nagu kõigil teooriatel on omad head ja halvad pooled, on need olemas ka Browni ja Levinsoni teoorial. Nagu eelnevalt mainitud, on teooria üheks suurimaks plussiks selle sobitumine eri kultuuridesse. Negatiivsena nähakse aga selle keskendumist üksikutele lausetele ja laiema konteksti tähelepanuta jätmist (Tanner 2012: 57).

2. Viisakust käsitlevad uurimused soome ja eesti keeles

Mati Erelt on toonud esile, et eri keeled võivad suurel määral erineda üksteist positiivsete ja negatiivsete strateegiate kasutuse poolest. Sellised erinevused võivad esineda ka väga lähedaste sugulaskeelte vahel. Ka soome ja eesti keel kuuluvad nende hulka, sest neid on aegade jooksul mõjutanud erinevad keeled: soome keelt peamiselt rootsi keel ning eesti keelt saksa ja vene keel. Näiteks on selge, et pöördumisel kasutatakse mitmuse vormi eesti keeles rohkem kui soome keeles. (Erelt 1990: 35, 39)

Kuigi neid kahte suuremat läänemeresoome keelt on varem võrreldud üsna palju, pole lähenetud sellele võrdlusele viisakuse seisukohast. 2011. aastal sidus Helsingi ülikoolis kahe keeleühiskonna viisakuse oma magistritöösse Ninni Jalli. Täpsemalt uuris ta eestlastest immigrantide nägemusi pöördumisvormidest eesti ja soome keeles (Jalli 2011). Eestis on uuritud nooremaid vanusegruppe ja võrdlusmoment on seisnenud peamiselt eesti ja vene keele vahel. Järgnevalt annan lühikese ülevaate varasematest soome ja eesti keele viisakuse kohta tehtud uurimustest, mida kasutan ka ise teoreetilise materjalina situatsioone analüüsides.

2.1. Soome keeles

Nagu juba siinse töö sissejuhatuses on mainitud: kolm levinumat teooriat, millesse rakendatakse erinevaid viisakusega seotud uurimusi, on kõneakti teooria, vestlusanalüüs ning Browni ja Levinsoni viisakusteooria. Ka mitmed soome keele uurijad on neid teooriaid ühendanud oma uurimustega. Näiteks on Pirkko Muikku-Werner rakendanud küsimustike abil uuritud soomlaste ja soome keele õppijate palved ning vabandused rahvusvaheliselisse kõneakti uurimusse CCSARP ehk Cross-Cultural Speech Act Realization, mille eesmärk oli välja selgitada kultuuridevahelised erinevused ja eri sotsiaalsete tegurite mõju kõneaktile. (Tanner 2012: 56; Muikku-Werner 1997)

Vestlusanalüüsis koondub esmane tähelepanu palvete kõnevoorude järjenditele ehk sekventsile. Soomes pole vestlusanalüüsi selge uurimisobjektina palved tugevalt esindatud, vaid neile on lähenetud kaudselt koos situatsioonitüübiga. Viimasel ajal on

tegeletud palju just institutsionaalsete situatsioonide uurimisega. (Tanner 2012: 57–59) Sellised on näiteks Kotuses ehk Kodumaa Keelte Keskuses valminud uurimused teenindussituatsioonide keelekasutuse kohta. Jaakkola osutab, et viisakust on Soome keeleteaduses tõenäoliselt seepärast vähe uuritud, kuna põhirõhk on vestlusanalüüsil ja tähelepanuta jäetakse erinevad taustategurid. (Jaakkola 2008: 7) Kotuse uurimustes on erinevatele sotsiaalsetele tegurite piisavalt palju tähelepanu juhitud. Näiteks on Lappalainen (2006) pöördumisviise uurides ühendanud vestlusanalüüsi variatsiooniuurimusega ning kasutanud vestluste kirjeldamisel ka andmeid inimeste geograafilise ja vanuselise tausta kohta. Nii nagu pöördumiste uurimuses, tuleb ka Lappalaineni kioskivestluste tervitussõnade uurimuses esile asjaolu, et Soomes mängib keeleliste valikute tegemisel vägagi olulist rolli murdeline taust. (Lappalainen 2009b: 84; Lappalainen 2006: 279)

Kõnelejate vanuse olulist rolli keeleliste ressursside valikul, mida rõhutab ka see bakalaureusetöö, on samuti esile tõstnud Leena Jaakkola oma litsentsiaaditöös. Nende kahe uurimuse siduvaks elemendiks ongi enam-vähem ühine uuritav vanusegrupp. Jaakkola on uurinud vanemate inimeste nägemusi viisakast teenindussituatsioonist. Ta lähtus seisukohast, et kuna ühiskond vananeb, siis on ka rohkem vanemaealisi kliente, ning on oluline teada saada, millised on nende inimeste ootused. Vanust peavad ka vanemad inimesed ise üheks olulisemaks teguriks, mis mõjutab nende suhtluskäitumist. Samas näitavad Jaakkola tulemused, et enese vanust ei tuua eriti esile. Teenindajatelt eeldatakse kliendi vanuse tähelepanemist ilma seda välja näitamata. Peamiselt seostatakse viisakat suhtlust sobiva pöördumisvormi ja tervituse kasutusega. (Jaakkola 2008: 170–172)

Pöördumisi on soome keeles lähemalt uurinud Valma Yli-Vakkuri. Lisaks tüüpilistele pronoomenitega pöördumistele (*sina/teie*) on ta välja toonud erinevaid võimalusi vestluse osapooltele viitamiseks, nagu näiteks tiitlid, hüüdnimed ja sugulusterminid. Lisaks on ta andnud põhjaliku ülevaate pöördumisvormide ajaloost soome keeles. Soome keelde tuli mitmuse teine pööre rootsi keele kaudu saksa keelest 18. sajandil riigiametnike ja teiste haritlaste poole pöördumise vormina. Omades juba piisavalt laia kasutajaskonda, hakkas see oma tähendust austava vormina kaotama ning selle asemele tõusis mitmuse kolmas pööre. 19. sajandi lõpus sai mitmuse teisest pöördest ametlik

pöördumisvorm, kuid oli konfliktne nii haritlaste kui ka lihtinimeste seas. Järgmine suurem murrang toimus 1960-70ndatel, kui ainsuse teine pööre hakkas laiemalt levima ning muutus kõnetamisel valdavaks vormiks. Selle vormi kinnistumise üheks põhjuseks peab Yli-Vakkuri seda, et puudus kindel ja üldiselt aktsepteeritud koodistik. Lisaks toob ta välja ühe enda jaoks hämmastava asjaolu: nii nagu ühe ideoloogia vastupidavuseks peetakse üldiselt 70 aastat ehk ühe sugupõlve meeste eluiga, oli ka mitmuse teise pöörde kasutuse puhul. 1960ndatel võtsid noored vasakäärmuslased üle peaaegu täieliku sinatamise. (Yli Vakkuri 2005: 190; Yli-Vakkuri 1989: 62–63)

Ka tänapäeval on soome keeles valdav ainsuse teise pöörde kasutamine ning teietamine seevastu seostub eelkõige formaalsete situatsioonidega. 2005. aastal ilmunud artiklis on Yli-Vakkuri toonud välja, et nooremad inimesed on mingisuguse konservatiivsuse trendi tõttu hakanud taas teietama (Yli-Vakkuri 2005: 193). Samuti on eelmise aasta lõpus Helsingin Sanomates ilmunud aramusloos (Sipilä 2012) kirjutatud, et teietamine on noorte (alates 80ndatel sündinute) seas juba väga levinud, eriti teenindussituatsioonides. Kirjutise autor suhtub sellesse positiivselt ning leiab, et teie võiks kanduda ka teistesse situatsioonidesse ja vanuserühmadesse. Näiteks toob ta välja, et õpilased võiksid hakata õpetajaid teietama ja vastupidi. (Sipilä 2012) Praegusel ajal pole teietamine tavapärane üheski kooliastmes, kaasa arvatud ülikoolis.

Varasematest soome keele palvete kohta tehtud uurimustest annab põhjaliku ülevaate 2012. aastal valminud Johanna Tanneri doktoritöö, mille peaesmärk on võrrelda palveid soome keele teise keelena õpikutes ja autentset vestluseid. Tanner leidis, et kunstlikult loodud dialoogid erinevad autentsetest teenindussituatsioonide dialoogidest mitmel moel. Erinevusi oli nii voorude järjekorras kui ka sisulises pooles. Tanner tõi esile, et mitmete soome keele õpetajate arvates on keeruline õpetada viisakust. Kuna praeguseks on viisakusest vähe empiirilisele uurimusele tuginevat infot, siis on õpikute tekste keeruline luua ning nende aluseks on pigem õpiku looja fantaasia ja intuitsioon. Selgus, et õpikutes seostatakse viisakust eelkõige konditsionaali ja ebaviisakust imperatiivi kasutusega. Tanner tõi välja ka selle, et soome keele (eba)viisakus on soomlaste enda seas populaarne teema. Soomlased peavad ennast sõnakehvadeks ja ebaviisakateks suhtlejateks ning selline enesekuvand on kujunenud osaks nende rahvuslikust identiteedist. (Tanner 2012: 143, 178–179)

2.2. Eesti keeles

Eesti keeles ei ole viisakust uuritud nii põhjalikult kui soome keeles, kuid siiski on võimalik tuua välja mõned siinset teemat puudutavad tööd. Näiteks on Vellerind rakendanud Browni ja Levinsoni positiivse viisakuse strateegiaid müügivestluste uurimiseks. Tema artiklist selgub, et eestikeelses müügivestluses on positiivsete viisakusstrateegiate kasutamine levinud vahend partnerlustunde loomiseks. (Vellerind 2000)

Keevallik on uurinud sinatamist ja teietamist koolilaste arvamuste põhjal. Tema küsimustikest selgus, et kõnetamine õpitakse kontekstisidusalt, mitte kellegi otsesel juhendamisel. Ilmnes, et võimusuhetest on pöördumisvormi valikul olulisem horisontaalne distants ehk see, kui hästi kõneleja ja kuulaja üksteist tunnevad. Oluliste teguritena on välja toodud ka vanusevahe ning elukoht. Näiteks on suuremates linnades tavalisem teietada õpetajaid kui väiksemates kohtades. Samas selgus, et sõltumata sellest, kus õpilased elavad, ei soovi nad õpetajatepoolset teietamist. Lisaks esitab Keevallik strateegiaid, mida on võimalik kasutada *sina/teie* vältimiseks. Nendeks on pöördelõputa tingiv kõneviis, umbisikuline kõneviis, mitmuse esimene pööre ja ainsuse kolmas pööre. (Keevallik 1998: 541–549) Keevallikust varem on uurinud sinatamise ja teietamise vältimise võimalusi eesti keeles Mati Erelt (1990). Samuti toob Keevallik esile selle, et eesti keele kõnetussüsteem ei ole eriti paindlik ehk kui inimesed on juba kord ühe pöördumisvormi valinud, siis ei esine suhtluse käigus enam varieeruvust. Näiteks sinatatakse vanu koolikaaslast ka aastakümneid hiljem. Üldiselt pidasid kooliõpilased uurimuse tegemise ajal ehk 90ndate lõpus teietamise positsiooni Eestis tugevaks. (Keevallik 1998: 550, 553)

Renate Pajusalu, Virve Vihman, Birute Klaas ja Karl Pajusalu on võtnud Keevalliku küsimustikel põhinevast uurimusest osaliselt eeskujuna ja uurinud kõrgkoolide eesti ja vene rahvusest üliõpilaste keelekasutust sinatamisel ja teietamisel. Selgus, et vene kultuuris peetakse oluliseks vanusevahet ning sobilik on teietada ka vanemaid sugulasi. Eestis kasutatakse sugulaste puhul pöördumisvormina *sina* ka siis, kui nad on vanemad. Selgus ka, et üldiselt teietavad nii venelased kui ka eestlased õppejõudu. Eestlastest üliõpilased olid pigem sinatamise vastu, sest tõlgendasid teietamist akadeemilise sfääri

ühe elemendina. Vene noorte teietamise valikut mõjutasid eelkõige vanusevahe ja lugupidamise osutamise vajalikkus. Lisaks uuriti küsimustikuga, milliseid võimalusi kasutatakse *sinale* üleminekuks. Nendena mainiti suhtluse pikaajalisust, suhtluse sagedust ja harjumuslikkust, suhtlejatevahelist lähedust, sundimatust ning koostöö määra. Samuti pakuti ühe võimalusena, et tehakse ettepanek pöördumisvormi vahetamiseks. Üldine tõdemus on see, et selgeid viise *sinale* üleminekuks ei ole eestlastel ega venelastel. Lisaks leidsid mõlema rahvuse esindajad, et kahtluse korral nad pigem teietavad. (Pajusalu jt 2010)

3. Formaalsete situatsioonide analüüs

Brown ja Levinson on toonud oma viisakusteoorias välja, et lisaks võimusuhetele, kõneakti kaalule vastavas kultuuris ja kõnelejatevahelisele sotsiaalsele distantstile on suhtluses oluline roll ka situatsiooni formaalsusel (Brown, Levinson 2010: 16). Kuna siinse seminaritöö uurimusliku osa küsimustikes olevad olukorrad on võimalik jagada kaheks vastavalt nende formaalsuse astmele, siis kasutan seda võimalust. Kasutan lihtsustatuna Valma Yli-Vakkuri formaalusest lähtuvat jaotust (Yli-Vakkuri 1989: 70; 2005: 197). Jätan neist kõrvale esimesed ehk väga ametlikud situatsioonid (sm *virallinen muodollinen*), kuna sinne uurimus puudutab ainult igapäevaseid loomulikke, mitte reguleeritud ja korrastatud ametlikke olukordi. Minu eesmärk ei ole otsida viisakaid ja mitteviisakaid vorme, vaid leida rühmiti ühiseid tunnusoone ning vaadelda ja võrrelda konkreetseid keelelisi nähtusi 60–70-aastaste soomlaste ja eestlaste palvete ja pöördumiste moodustamises.

Formaalseteks (sm *muodollinen*) paigutasin eestikeelses küsimustikes situatsioonid 1, 4, 6, 9 ja 10; ning soomekeelses samad situatsioonid, v.a neljas. Kaks küsimustikku erinevad üksteisest uurimisprotsessi käigus juhtunud eksimuse tõttu. Sellest erinevusest hoolimata annan võimalikult täpse ülevaate eri situatsioonidest, kasutades selleks ka varasemaid uurimusi. Ülejäänud küsimustikus olnud situatsioonid olen rühmitanud mitteformaalseteks (sm *epämuodollinen*). Järgnevalt esitan lühikese loendi küsimustiku formaalsetest situatsioonidest koos sellega, kelle poole pöördutakse.

1. Ei leia raamatukogust vajalikku raamatut/raamatukogutöötaja
4. Soov osta letist kana/poemüüja
6. Eksinud võõras linnas/vanem proua
9. Graveerimisteenuse küsimine/kullassepp
10. Tõendi küsimine/kindlustusspetsialist

Formaalsele situatsioonile on iseloomulik kõneleja ja kõnetatava vaheline sotsiaalne ja/või emotsionaalne distant. Sellised vestlused kuuluvad heterogeensesse avalike ja eravestluste rühma. (Yli-Vakkuri 1989: 67–69) Rühmitasin formaalseteks kõik

situatsioonid, kus suhtlus toimub mõnes asutuses (nt poes, raamatukogus) või inimesega, keda ei tunta. Esimeste puhul on vestluse osapoolteks on asutuse esindaja ja võhik, kes tema poole pöördub. Suhtluse ülesandeks on mingi konkreetne asi lahendada, korda ajada. (Tanner 2012: 45)

3.1. Sõnavara

3.1.1. Vestluspartneri tähelepanu haaramine

Selleks, et äratada kuulajas tähelepanu ja valmistada teda ette järgneva vestluseks, kasutatakse erinevaid alustajaid (sm *aloiin*). Suurim osa neist on erinevad pöördumised. Vestluspartneri tähelepanu võib haarata näiteks nimega (hüüdnimega, hellitusnimega, solvava nimega jms), pronoomeniga ja hüüatusega. (Muikku-Werner 1997: 159–161)

Soomekeeleses formaalses kõnes kõige tavalisem väljend vestluspartneri tähelepanu saamiseks on adverb *anteeksi* (vt näide 1) (Yli-Vakkuri 1989: 50). Näitelausest 2 ilmneb, et eesti keeles võib samas kontekstis kasutada substantiivi *vabandus* partitiivi vormi. Küsimustike põhjal leiab sellest veel laiemalt kasutust verbi *vabandama* mitmuse vorm *vabandage*, mis esineb tihti koos kas tiitli või sõnaga *palun*. Sellist varianti esines kõigis formaalsetes situatsioonides (v.a neljandas).

(1) **Anteeksi**, voisinko hetken häiritä? En löydä etsimääni kirjaa, voisitteko neuvoa, mistä hyllystä löydän sen, vai onko se kenties varattuna? (N66/1)¹

(2) **Vabandust**, et segan Teid, aga mul on abi tarvis, ei leia raamatut. (N64/1)

Kuuendas situatsioonis esinesid need kaks sõna – *anteeksi* ja *vabandust* – enamasti koos tiitliga. Tegu on situatsiooniga, kus palutakse võõras linnas vanemal naisterahval teed juhatada. Kuna olukorrajelduses on mainitud sõna *proua* (sm *rouva*), siis ei saa selle küsimuse tulemusi täiesti adekvaatseks pidada.

¹ Siin ja edaspidi on näitelauseste järel märgitud vastaja sugu, vanus ja situatsiooninumber. Vastused on töös esitatud ilma grammatiliste parandusteta.

Yli-Vakkuri järgi ei ole naiste kohta käivad tiitlid *rouva* ja *neiti* soomekeelses kõnetamises kinnistunud. Üldine tendents on tiitlite vältimine olukordades, kus suhtlust ei reguleeri protokoll või etikett. (Yli-Vakkuri 1989: 47–48) Ka Tanner (2012: 172) leiab, et soome keele õpikutes tiitleid sisaldavad dialoogid ei kujuta tegelikku keelekasutust ja on oma olemuselt hüperkorrektsed. Siinse ainekogu põhjal saab järeldada vaid seda, et kuna eestikeelsetes vastustes oli rohkem tiitlite kasutamist, siis on see ka eestikeelsetele kõnelejatele omasem.

3.1.2. Tervitussõnad

Jaakkola (2008: 50) on välja toonud, et tüüpilisim vestluse alustamise vahend teenindussituatsioonis on tervitus. See, millist tervitussõna valida, mõjutavad inimeste elupaik, vanus, sugu ning suhtlejatevaheline tuttavusaste (Lappalainen 2009b: 84–85). Lappalainen on vaadelnud erinevaid soomekeelseid käitumisõpikuid, ning neis kõigis rõhutatakse tervitamise vajalikkust ka argistes situatsioonides. Ta leiab, et kioskis seda juhust enamasti ka täidetakse, kuid tõdeb, et pole ka midagi ebalooslikku ega ebaviisakat, kui alusatakse vestlust kohe ilma tervitamiseta. Olukord, kus klient jätab tervitusele vastamata ja pöördub kohe oma sooviga teenindaja poole, on tavaline, kui kohtutakse lühikese aja jooksul mitu korda. Olukord ei jää neutraalseks ning seda ei tõlgendata viisakana, kui teenindaja jätab vastamata kliendi tervitusele. (Lappalainen 2009a: 50)

Ka selles uurimuses olen täheldanud pöördumiste alustamises varieeruvust nii eestikeelsetes kui ka soomekeelsetes küsimustikes. Samas on täheldatav, et eestlased kipuvad rohkem tervitussõnu ära jätma kui soomlased. Siinne küsimustik ei võimalda siiski selle kohta üldistavaid järeldusi teha, kuna küsimustiku juhises ei olnud märgitud, et kohustuslik element oleks tervitus.

Küsimustike põhjal selgub, et formaalsetes situatsioonides levinumateks tervitussõnadeks on *päivää* või *hyvää päivää*. Vaid ühel juhul esines üheksandas situatsioonis tervitusena *hei*. Eestikeelsetes vastustes esines samades situatsioonides *tere päevast* ja *tere* (vt näide 3 ja 4). Samuti esines mõnel korral tervitusena *tervist* (vt näide 5). Soome keeles võib ehk selle vasteks tuua sõna *terve*, mis varem tervitusena oligi pigem vanemate inimeste kasutuses. Yli-Vakkuri järgi on see tänapäeval kandunud rohkem noorte inimeste keelekasutusse. Üheks teguriks peab ta eestikeelse *tere*

tuttavaks muutumist 1990. aastatel. (Yli-Vakkuri 2004: 198) Lappalainen 2009. aastal tehtud uurimusest selgub, et seda tervitussõna on inimesed ise seostanud nii noorte kui ka keskealiste tervitamisega. Keskse tõdemusena on välja toodud see, et peamiselt seostatakse sõna *terve* meessoost isikute tervitamisega. (Lappalainen 2009b: 71)

(3) **Tere!** Mul on vaja esitada pangale tõend, et minu korter on kindlustatud. Kas te saaksite mulle sellise tõendi meilile saata? Teid tänades ja vastust ootama jäädes. (N61/10)

(4) **Tere päevast!** Kas tohin Teid pisut segada? Olen Teie linnas pisut eksinud, kas saate mind pisut aidata? (N64/6)

(5) **Tervist!** Teil on kena äri, kas siin oleks võimalik kingitusele nime peale graveerida lasta? Oleksin väga tänulik! (N65/9)

Jaakkola on toonud välja, et vanemad inimesed peavad suhtluses teenindajaga sobivaks nii kõnekeelsemaid (nt *moi* ja *morjens*) kui ka peamiselt negatiivse viisakusega seotud tervitusi (*hyvää*) *päivää*, *huomenta*, *iltapäivää*, *iltaa* (Jaakkola 2008: 107). Ametlikuks üldiseks tervituseks peetakse neist *hyvää päivää*. Neutraalsemat ja rõhutamatat tähendust kannab selle variant *päivää*. (Yli-Vakkuri 2004: 198) Eelneva põhjal võib järeldada, et siinse uurimuse konkreetne vanuserühm peab teenindussituatsioonis oluliseks distantsi hoidmist. Lappalainen järgi on *päivää* ja *huomenta* ka kioskis toimivas suhtluses sellised tervitussõnad, mida kasutatakse kõige enam pensioniealisi endid tervitades (Lappalainen 2009b: 69–70). Yli-Vakkuri (2004: 198) tõdeb, et noorte moodsas keelekasutuses ei pruugi sellised sõnad kõlada loomulikuna.

Jaakkola on märkinud, et eri kõnelejad võivad samale tervitusfraasile, nagu näiteks (*hyvää*) *päivää*, anda teistest inimestest erineva tähenduse. Paljud tema uurimuses osalenud vanematest inimestest on tõdenud, et nad tõlgendavad viisakust mitte vormi, vaid öeldu tooni järgi. Suur osa neist soovivad, et teenindusvestlused püsiksid kindla asja juures ning oleksid selged ja loomutruud. (Jaakkola 2008: 171) Kioski vestlustele sarnastes rutiinsetes olukordades suudetakse hakkama saada väheste keeleliste vahenditega olemata seejuures ebaviisakas (Lappalainen 2009a: 52). Samasugust

strateegiat täheldasin ka eestikeelses küsimustikus neljandas situatsioonis, kus pöördutakse poemüüja poole selgelt ja lühidalt. Peaaegu kõik vastused olid sama põhimõttega (vt näide 6). Vaid paar üksikut vastust olid teistsuguse ülesehitusega ja muudest vastustest pikemad ning selles kontekstis võivad need saada isegi pisut kummalise ja hüperkorrektse varjundi (vt näide 7).

(6) Palun mulle kolm kanakoiba. (M60/4)

(7) Olge hea ja andke mulle 3 kõike ilusamat kanakoiba – sellised, mida endale ostaksite. (N67/4)

3.1.3. *Palun ja olkaa/ole hyvä*

Eestikeelsetes palvetes esines palju sõna *palun* ja kui püüda leida sellele soome keeles mõni vaste, siis ei osutugi see kõige kergemaks. Kui soomlane ulatab midagi teisele inimesele, siis ta ütleb *olkaa* või *ole hyvä* vastavalt sellele, kas ta soovib vestluskaaslast teietada või sinatada (Yli-Vakkuri: 65). Eesti keeles on selle fraasi vasteks sõna *palun*, harvem *ole lahke/hea*. Mõlemas keeles sobituvad samad fraasid (välja arvatud *ole lahke*) ka direktiividesse ehk ütlustesse, mida kasutatakse vestluses selleks, et juhtida vestluskaaslane midagi tegema. Prototüüpne direktiivi ilmnemisevorm on imperatiiv. (Muikku-Werner 1993: 244; ISK 2004: 1560) Tanner on oma uurimuses märkinud, et ta leidis paarist soome keele õpikust juhise, kuidas imperatiivile liites sõnapaarid *ole hyvä/olkaa hyvä* või *ole kiltti* võib teha viisaka vormi. Tanner on juhtinud tähelepanu reaalsele olukordadele ning teeb järelduse, et nende sõnade lisamine mis tahes ütluse järele ei tee käsust viisakat ja situatsiooniga sobivat palvet. (Tanner 2012: 168–169)

Muikku-Werner on võrrelnud oma uurimuses soome keele *olkaa hyvä* saksa *bitte*'ga. Ta toob välja, et *ole/olkaa hyvä* ei esine valikulise lisandina, vaid näiteks elliptilistes lausetes väljendab see pragmaatilist varjundit. See soomekeelne fraas ei kõla paljudes kontekstides loomulikuna. Muikku-Werner leiab, et see fraas ei sobi väitlausekujulistesse lausetesse, mis on seotud käskivate vihjetega. (Muikku-Werner 1993: 243–244)

Kuna vorm *ole/olkaa hyvä* on ise oma vormi poolest käskiv, siis ka imperatiivses lauses esinedes jääb see käskivaks. Kui kasutada fraasi palvena küsilause, siis muutub

see ka koos lausega küsivaks ehk sellest saab *oletko/oletteko hyvä*. Seega süntaktiliselt järgib see fraas lausetüüpide vorme. Kuigi seda kasutatakse viisakusmarkerina, on see mingil määral kaotanud oma sõnasõnalist tähendust. *Ole hyvä* võib lauses esineda nii alguses kui ka lõpus, harvem keskel. Viimasel juhul on see ühendatud sidendiga *ja*. *Ole hyvä* kõnekeelsem variant *ole kiltti* käitub süntaktiliselt samamoodi, kuid tähenduse poolest on need kaks erinevad. (Markkanen 1985: 88–89, 91)

Nii nagu saksa keele *bitte* pole võrdväärne soome keele fraasiga *ole/olkaa hyvä*, ei ole viimane võrdväärne ka eesti keele väljendiga *palun*. Siinses materjalis ei esinenud fraasi *olkaa/ole hyvä* formaalsetes ega ka mitteformaalsetes pöördumistes. Eestikeelne *palun* seevastu leiab kasutust nii erinevates lauseümbrustes kui ka situatsioonides. Peamiseks lausetüübiks, millega *palun* materjalis koos esineb, on küsilause. Tanner viitab sellele, et tihti peetakse keeleteaduses viisakaks vormiks küsilause vormis esitatud palveid. (Tanner 2012: 101) Siinses materjalis leidub vaid üks käsklausevormiline lause, milles on *palun* (vt näide 8). Siiski ei esine see formaalses situatsioonis, vaid tegu on tuttavale inimesele jäetava teatega.

(8) Kasta **palun** lilli ka! Vesi on kannus vannitoas. (N61/7)

Ootamatuna näib konstruktsiooni *palun(,) kas* sage kasutus (vt näide 9 ja 10). Toetudes isiklikule keelevaistule ootaksin sõna *palun* pigem (modaal)verbi ees või järel. Materjali omapärana võib pidada ka seda, et esines mitmeid vastuseid, milles oli fraas eraldatud komaga või siis eraldamata jäetud. Konstruktsiooni ei saa pidada juhuslikuks, sest pooled vastanutest kasutasid seda. Nii nagu see ühend, ei ole ka üksiksõna *palun* iseloomulik ainult formaalsetele olukordadele, vaid ka mitteformaalsetes pöördumistest laia kasutusega. Siinsed näited esitatud formaalsete situatsioonide kohta.

(9) **Palun, kas** te graveerimistöid teete? (N61/9)

(10) Vabandage, **palun kas** saate mind abistada? (N70/1)

Eespool mainitud näites 7 tuleb ehk kõige paremini esile eesti ja soome keele *olge hea* ja *olkaa hyvä* erinevus. Soome kioskivestluste põhjal on esitanud Sorjonen, Raevaara ja

Lappalainen, et sellises teeninduskontekstis, kus klient palub müüjalt toodet (mis pole veel ta enda käes), kasutatakse tüüpiliselt lauset (*mä*) *ottaisin X:n*. Sellest johtuvalt on soome keeles kõige tüüpilisem teeninduses kasutada väitlausekujulist vormi. (Sorjonen jt 2009: 101, 107) Sellises teenindaja-kliendi suhtluses ei oma eestikeelne fraas *ole/olge hea* käskivat varjundit nagu soome keeles.

3.2. Sinatamine ja teietamine

Valimine kahe pöördumisvormi – *sina ja teie* – vahel on keeruline nii eesti kui ka soome keeles. Mõlemas keeles seostatakse formaalsete situatsioonidega eelkõige teietamist ning võõraste inimeste puhul on *teie* neutraalne viis pöördumiseks. Samas ei pruugi ka teietamine alati olla sobilik, sest see võib vestluskaaslast solvata. (Jalli, Pajusalu *ilmumas*; Noponen 1999: 11) Lappalainen (2006: 242) on tõdenud, et vanust peetakse nii Soomes kui ka rahvusvahelises plaanis kõige olulisemaks teguriks, mis määrab valiku sinatamise ja teietamise vahel. Kergemini pöörduetakse teise inimese poole teietades ka siis, kui ta on mingis töörollis (Noponen 1999: 13).

Eespool mainitud Jaakkola uurimuses on vanemad inimesed jaotatud kahte rühma: veel 50. aastates tööealised ja üle 65-aastased pensionärid. Selgus, et teietamise pärast solvuvad eelkõige just esimesse rühma kuuluvad inimesed. Sinatamine häirib pigem teise vanuserühma liikmeid. Osad neist pidasid teenindussituatsioonis sinatamist isegi sobimatuks. (Jaakkola 2008: 14, 164, 171) Kuna siinne vanuserühm asetub nende kahe üleminekualale, siis järelikult on tegu sotsiolingvistilises plaanis väga keeruka ja ambivalentse vanuserühmaga.

Küsimustikest selgus, et eestlased teietavad formaalsetes situatsioonides läbivalt. Soomekeelsetes vastustes esines sinatamist kolm korda. Sinatatud oli verbi (*auttaisit, ehtisit, voitko*) kaudu ehk pronoomenit ei kasutatud. Kõik need kolm esinesid esimeses situatsioonis, kus inimesed pidid pöörduma raamatukogutöötaja poole. Neist kahel juhul oli tegu kahe ainsa küsimustikule vastanud soomlasest meessoost isikuga. Ühel juhul (vt näide 11) pöörduiti eestikeelses vastuses raamatukogutöötaja poole esialgu nimega, seejärel kasutati pronoomenit *teil*. Kuna vastaja on pärit maapiirkonnast, siis klient ja teenindaja on tõenäoliselt juba varem omavahel tuttavad. Keevalliku (2005: 207) järgi

on nimede kasutamine üks sageli ilmnev märk positiivsest viisakusstrateegiast eesti keeles.

(11) **Tere, Asta!** Palun kas **teil** on sees praegu selle a 1 nr "Loomingu Raamatukogu" (Madis Kõiv) (N70/1)

Nagu eelnevas näites on märgata, kasutab tõenäoliselt tuttav inimene teenindaja puhul pronoomenit *teie*. Põhjus võib seisneda selles, et viidatakse *teile* kui kogu kollektiivile või asutusele. Siin näitab seda kaudselt sõna *sees*. Mitmetes teistes vastustes esineb sarnast keelekasutust. Isegi kui inimesed pole tuttavad ja kasutatakse pronoomenit *teie/te* koos asutuse nimetusega (vt näited 12–14), jääb mulje nagu inimesed üritaksid vähendada kuulaja *näole* osutuvat ohtu. Kui eemaldada nendest näidetest asutuse nimetus ja jätta ainult pronoomen *teie/te*, siis on tajutav mõningane erinevus värvingus. Eestikeelsetes vastustes on sarnane ka kuues situatsioon (vt näide 15), kus palutakse vanemal proual võõras linnas teed juhatada.

(12) Päivää. Olen N.N. ja minulla on **teidän vakuutusyhtiönne** kautta asuntovakuutus. Nyt tarvitsisin siitä todistuksen pankkia varten. Pitääkö minun tulla käymään vai hoituuko asia näin puhelimitse tai internetin kautta? Mitä tietoja te asian hoitamiseksi tarvitsisitte? (N68/10)

(13) Haluaisin kaiveruutta lusikkaan nimen. Onnistuuko se **teidän liikkeessänne**? (N65/9)

(14) Tere, vabandage, kas **teie äri** tegeleb ka graveerimisega? Mul on nimelt vaja graveerida lusikale nimi ja aasta. Tänan. (N70/9)

(15) Tere päevast! Kas tohin Teid pisut segada? Olen **Teie linnas** pisut eksinud, kas saate mind pisut aidata? (N64/6)

Eelnevatest soomekeelsetest näidetes võib märgata, et mitmuse teise pöörde omistusliite *-ne* kasutamine on järjepidev. Sellele osutavad ka mitmed muud küsimustikule antud vastused (vt näide 16). Ka enesele viitav *-ni* omistusliide esineb järgnevas näites.

(16) Päivää, tässä puhuu A XX. En tiedä soitinko asiassani oikealle henkilölle. Läysin yhteystietonne yhtiönne papereista. Olen asiakkaanne ja tarvitsen todistuksen vakuutuksestani pankkia varten. (N66/10)

Siinsetes formaalsetes situatsioonides ei esinenud eriti pöördumisvormi vältimisi. Eestlastest vastajad ei vältinud pöördumisvormi kasutamist kordagi. Tõenäoliselt tuleneb see sellest, et eestikeelses kultuuriruumis on tavaline pöörduda teenindaja ja endast vanema inimese poole teietades. Ka soomekeelsetes vastustes ei esinenud vältimisi palju. Näide 17 esindab tüüpilist vastust, kus on rõhutatakse mitmuse teist iskut nii pronoomeni kui ka omistusliitega. Kui pöördumisvormi on välditud, siis tavaliselt küsitakse teenust/asja enesele (vt näide 18) või kohale (vt näide 19) viidates. Sarnaseid variante esines vastustes mitmel korral.

(17) XX (nimi) täällä hyvää päivää! Asiani koskee pankin pyyntöä toimittaa vakuutusyhtiöltä todistus voimassa olevasta asuntovakuutuksesta. Löysin asiakirjoistani **teidän** yhteystietonne, joten päätin soittaa **teille** ja tiedustella asiaa. (N-/10)

(18) Anteeksi, että häiritsen, mutta **tarvitsisin apua** erään kirjan löytämisessä. Kirjan on kirjoittanut m.m ja sen nimi on xxxx. (N64/1)

(19) Hyvää päivää! Minulla on lapsenlapselleni ostettu lusikka syntymäpäivälahjaksi. Sitä ei ole ostettu **tästä liikkeestä**, mutta olisiko mahdollista saada kaiverrus siihen? (N66/9)

Kuigi vanus mängib pöördumisvormi valikul olulist rolli, ei saa selle põhjal teha suuri üldistusi. Nende valikul omavad tähtsust ka kõneleja piirkondlik taust, sugu ja keelelised ressursid. (Lappalainen 1006: 242–243) Samuti ei tasu unustada, et suhtumine teietamisse võib erineda ka indiviiditi (Yli-Vakkuri 1989: 65).

3.3. Konditsionaal

Nii eesti- kui ka soomekeelsetes küsimustikes kõige enam tähelepanu haaranud keelelised vahendid on konditsionaalivormid. Konditsionaali puhul ei saa rääkida sellest, et see oleks seotud ainult mingi kindla situatsiooniga või sotsiolingvistiliste mõjuteguritega (nagu näiteks kõneleja iga), sest tegu on väga universaalse ja mitmeti kasutatava vormiga. (Tanner 2012: 75) Sama osutasid ka küsimustike tulemused ja sel

põhjusel ei vaatle ma ka formaalseid ja mitteformaalseid situatsioone selles punktis eraldi.

Konditsionaal on nii soome kui ka eesti keeles esinev kõneviis. Eesti keeles on selle tunnuseks *-ks(i)-* ja soome keeles *-isi-*. Konditsionaali üheks tauststruktuuriks on soovitava tulemuse saavutamise võimalus. Mõnede teiste ülesannete seas, mida siinses töös ei vaadelda, kannab konditsionaal käskude, tahtmiste, taotluste ja küsimiste pehmendavat funktsiooni. Sageli on sellistel juhtudel konditsionaalis terve modaalverbikonstruktsioon. Metslangi järgi on sellised konstruktsioonid iseloomulikud eelkõige eesti keelele. (Metslang 1999: 47, 57–58)

Siinses uurimuses esines konditsionaali kasutamist soomekeelsetes küsimustikes ligi kaks korda enam kui eestikeelsetes. Samuti võib küsimustike tulemuste põhjal väita, et soome keeles on selle konkreetse vanuserühma puhul rohkem modaalverbikonstruktsioone kui sama vanuserühma Eesti esindajatel.

Konditsionaal on indikatiivi variant, mille funktsiooniks on öeldu pehmendamine. Palvete puhul võimaldab konditsionaali kasutamine vestluspartneril kergemini keelduda. Tüüpilised modaalverbi konstruktsioonid on eesti keeles *saaksid* ja *võiksid*. (Pajusalu, Pajusalu 2004: 264–265) Ka küsimustike tulemused osutasid sellele, et modaalverb *saama* (vt näide 20) on kõige suurema kasutusega. Selle soomekeelne vaste *voida* (vt näide 21) oli ka levinuim soomekeelsetes vastustes.

(20) Tere! Ma olen teie naaber, see mul on väga tõsine olukord. Palun kas **saaksite aidata**...
(N61/2)

(21) Kuule, nyt on paha tilanne. **Voisitko heittää** m(in)ut asemalle, kun taksia ei vaan kuulu.
(M70/2)

Eri lausetüüpides kannab konditsionaal erinevat tähendust. Väitlauseid, mille alguses on verb konditsionaali preesensis, kasutatakse pöördumistes, palvetes ja kutsetena. Eriti formaalsetes situatsioonides kasutatakse neid ettepanekute ja manitsustena. Küsimuslause, mille verb on konditsionaalis, hõlmab endas nii konditsionaali palve tähendust kui ka küsimuslause valikuvariante lubavat tähendust. Tihti esineb väljendis ka modaalverb *voida*. (ISK 2004: 1569, 1572) Siinse küsimustiku põhjal võib öelda, et

nii soome- kui ka eestikeelsetes vastustes olid valdavalt just küsimusekujulised palved, mille modaalverbiks oli *voida/saama*. Põhjalikumalt on palvete esitamise seisukohast erinevaid lausetüüpe uurinud näiteks Johanna Tanner ning Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara ja Hanna Lappalainen (vt Tanner 2012; Sorjonen jt 2009).

Konditsionaali sisaldavat küsimuse vormis esitatud palvet peetakse soome keele viisakuskoodi kõige tüüpilisemate ilmnemisvormide hulka kuuluvaks. Samas ei saa näiteks lauseid *mä otan X:n 'ma võtan X-i'* ja *mä ottaisin X:n 'ma võtaksin X-i'* asetada viisakas-ebaviisakas skaalale. Siinjuures tähistab esimene neist seda, et klient ei palu otseselt müüjalt enam midagi, vaid osutab, mis tal juba enda valduses on. Teisel juhul on toode alles müüja valduses ja klient palub seda endale. (Sorjonen et al. 2009: 114)

Eesti keeles on konditsionaalil kaks kuju: pöördelõpuga *-ksi-* ja ilma pöördelõputa *-ks*. Kuigi *-ks* on omane peamiselt kõnekeelele, on selle kasutamine lubatud ka kirjakeeles. (EKK 2007: 281–282; Pajusalu, Pajusalu 2004: 258) Tõenäoliselt on konditsionaali kasutamine ilma agendita üks selle tekke põhjuseid. Soome keeles on sarnane neutraliseerumine-grammatiseerumine toimunud näiteks passiiviga. (Erelt 1990: 39). Lisaks sellisele varieeruvusele võib kahesuguseid vorme esineda ka pronoomenite kasutuses (nt *sina~sa; teie~te*). Peale selle võib pronoomeni pika konditsionaalivormiga koos esinedes üldse välja jätta. Sellised varieeruvused on tingitud pragmaatilistest põhjustest. Pikad pronoomenivormid rõhutavad tavaliselt vastandust ehk seda, et kõneleja vastandab ennast kellegi teisega. (Pajusalu, Pajusalu 2004: 260) Küsimustike tulemused osutasid sellele, et eestlastest vanemad inimesed ei kasuta lubatud lühikesi konditsionaalivorme. Samas on neis mõnel määral lühikesi pronoomeneid.

Näitega 22 ja 23 esitan kaks erijuhtu mõlemas keeles, kus esinesid pikad pronoomenivormid koos konditsionaali ja pöördelõpuga. Esimese ja teise isiku pronoomeni kasutamine koos verbivormiga on iseloomulik kõnekeelele, kuid nende ärajätmine kirjutatud keelele (ISK 2004: 871).

(22) Hei, Leena! Kuule, suo anteeksi, mutta taidan olla jo liian vanha, kun olen unohtanut *Matin* syntymäpäivän. Hän taitaa olla jo nukkumassa, mutta voisitko onnitella häntä huomenna puolestani. Voisinko tulla käymään jonain iltana? Onkohan hänellä joku lahjatoivomus, tai **osaisitko sinä sanoa**, mitä hän tarvitsee? (N65/8)

(23) Tere Liisu, palun viska homme oma käekotti see hiiglama põnev raamat, mis sul juba läbi loetud ja mida **mina** heal meelel **loeksin**. Tuhat tänu ette! (N60/3)

Tanner (2012: 116) toob oma doktoritöös välja, et peaaegu kõikides tema uuritud õpikutes esitatakse konditsionaalis olevat küsimuslauset kui viisakat vormi küsida või paluda. Konditsionaali osas tehakse selge eristus imperatiivist, mida seostatakse ebaviisaka kõnega või jäetakse selle kasutamisevõimalused õpikutes väljendamata. Selline kujutamiseviis on väga lihtsustatud ja tihti ka reaalsest keelekasutusest erinev. Õpikutes seotakse viisakusega üksikud üldised näited ega juhita tähelepanu sellele, et alati pole vajalik palvete esitamisel kasutada konditsionaali. (Tanner 2012: 168, 170) Konditsionaali põhjalikumalt uurinud Anneli Kauppinen tõdeb, et konditsionaali viisakust väljendav tähendus tuleb välja siis, kui viisakusele viitavad ka leksikaalsed elemendid või lausevorm. Samas toob ta ka välja, et kõik küsilauseid, mis sisaldavad konditsionaali, ei pruugi alati viisakad olla. Üheks selliseks näiteks on lastele suunatud küsimused. (Kauppinen 1998: 169, 223)

3.4. Tulemused

Mitteformaalsete situatsioonide puhul esineb küsimustike vastustes mitmeid keelenähtusi, mida võrrelda kahe keele vahel. Pöördumistel haaratakse kuulaja tähelepanu sarnaselt: kasutatakse pragmatiseerunud vabandusvorme. Tervitussõnade kasutamises esineb mõlema keele sees hulgaliselt varieeruvusi, kuid kõige enam on kasutatud fraase (*hyvää*) päivää ja (*tere*) päevast.

Küsimustikud kinnitasid, et muidu tõlkeliselt samatähenduslikud *palun* ja *ole/olkaa hyvä* ei ole keelekasutuses võrdelised. Soome keele fraas on oma olemuselt imperatiivne ka palvetes. Samuti selgus, et eestlased teietavad siinsetes formaalsetes situatsioonides läbivalt. Soomekeelsetes vastustes esines sinatamist kolm korda ja seda ka mitte pronoomeniga, vaid verbivormi abil. Eestlastest vastajad ei vältinud pöördumisvormi kasutamist kordagi. Mõlemas keeles kasutatakse konditsionaali palvete pehmendamiseks. Konditsionaali kasutamist esines soomekeelsetes vastustes kaks korda enam kui eestikeelsetes.

4. Mitteformaalsete situatsioonide analüüs

Mitteformaalseteks situatsioonideks olen küsimustikes rühmitanud olukorrad, kus kõneleja ja kuulaja vahel on olemas selge vaimne või füüsiline lähedus. Näiteks teises situatsioonis ei pruugi inimesed üksteist hästi tunda, kuid nende naabrus toob sellesse suhtlusesse tuttavlikkust. Ka näiteks töökaaslaseks olemine on üks sellistest juhtudest, kus tingimata ei pea inimeste vahel olema tugevad sidemed. Samas ühine töökoht loob piisava läheduse, et rühmitada töökaaslastevaheline suhtlustegevus mitteformaalsete situatsioonide hulka. Järgnevalt esitan mitteformaalsed situatsioonid.

2. Rongijaama hilinemas/naaber
3. Soov laenata raamatut/sõber
4. Vabandamine, kuna ei pääse juubelile/vanem töökaaslane
5. Probleem digiboksiga/sugulane
7. Palve kasta lilli/tuttav
8. Unustanud sünnipäeva/(lapse)laps

4.1. Sõnavara

4.1.1. Vestluspartneri tähelepanu haaramine

Mitteformaalsetes situatsioonides kannavad kõnetamise kutsefunktsiooni peamiselt hüüdsõnad. Soome keeles on selleks kõige tavalisem ja neutraalsem *hei* või partiklistunud *kuule*. Neid võib kasutada nii ükski kui ka fraasina. Eemal olevat tundmatut kõnetatades võib hüüdsõnale liita kõnetatava asukohale viitava demonstratiivse kohamääruse *siellä*. Tavaline on kasutada seejuures ka substantiivi, sest selle väljajätmist peetakse liiga familiaarseks ja isegi solvavaks. (Yli-Vakkuri 1989: 49–50) Ka selles uurimuses oli soomekeelsetes vastustes tüüpiliseks mitteformaalse suhtluse alustajaks tervitussõna *hei* ning mitmel korral esines ka partiklit *kuule*. Eestikeelsetes vastustes oli tavaline kontakti loomise vahend tervitusõna *tere* ja/või kuulaja nimi. Vaid ühes eestikeelses vastuses (vt näide 24) esines sõna *kuule* ja see järgnes tervitussõnale. Tegu on situatsiooniga, kus vastaja pidi pöörduma oma sõbra poole sooviga laenata raamatut. Ka soomekeelsetes vastustes esines tervitussõna ja

kuule järjendit (vt näide 25). Soomekeelsetes vastustes võis sel juhul kuulajaks olla lisaks sõbrale vanem töökaaslane (vt näited 26 ja 27), (lapse)laps, sugulane ja naaber. Seega võib järeldada, et soome keele *kuule* ei ole oma tähenduselt nii familiaarne ja tuttavlik kui selle eesti keele vaste.

(24) Tere! **Kuule**, sul on see raamat. Kas saaksid tuua mulle seda lugeda. (N61/3)

(25) Hei, **kuule**, kun sinä olet niin taitava noissa teknisissä asioissa, niin voisitko mitenkään auttaa minua vaikka puhelimitse, kun olen vaikeuksissa taas tuon digilaitteen kanssa? (N65/5)

(26) **Kuule**, nyt sattuu niin ikävästi, että en pääse tulemaan sun syntymäpäiville. On jo ehditty sopia, että m(in)un täytyy olla samaan aikaan ... (M70/4)

(27) **Kuule**, älä nyt loukkaannu, mutta millään en pääse juhliisi. (M62/4)

Vestlusanalüüsi raamistikus on uuritud rootsi keele *hördu* ning soome ja eesti keele *kuule* (*kule*) erinevusi. Uurimuse tulemusi kirjeldavast artiklist selgub, et morfoloogilist ja fonoloogilist vaheldust on kõige enam eesti keele partikliil. See võib esineda nii pronomeni- kui ilma selleta. Suulises kõnes vaheldub ka hääldus: esimene silp võib olla lühike või pikk. Soome keele *kuule* omab kõige rohkem varieeruvust oma asukoha poolest, kuigi lause alguses paiknemine on kõige tavalisem. Ka siinses uurimuses esines *kuule* vaid lause alguses. Kõikidele artiklis analüüsitud partiklitele on iseloomulik ka see, et need esinevad tihti koos teiste partiklitega. See on eriti iseloomulik eesti keelele. Artiklis osutatakse, et *hördu/kuule* kasutamises on soome ja rootsi keele vahel rohkem sarnasusi kui sugulaskeelte eesti ja soome vahel. (Hakulinen jt 2003: 199–214)

4.1.2. Tervitussõnad

Nagu eelnevalt mainitud, on kõige tavalisem ja neutraalseim vestluse alustamise vahend soome keeles tervitussõna *hei*. Lappalainen (2009b: 70) uurimuses on selgunud, et tüüpilisteks tervitussõnaks on ka *moi*, kuid seda seostatakse vestlejate endi seas eelkõige noorte keelekasutusega. Lappalainen on välja toonud mõned vahendid, kuidas vestlusesse tuttavust tuua. Sellised on näiteks korduvad konstruktsioonid (nt *hei hei*) või partikli *no* kasutamine. Kuna korduvad elemendid esinevad tavaliselt vastutervitustes, ei

esinenud seetõttu ka siinses materjalis ühtegi sellist näidet. Samas leidub mitu näidet *no* partikli kasutusest tervitussõna ees (vt näide 28). (Lappalainen 2009b: 74, 82) Toetudes isiklikule keeletunnetusele, leian, et eesti keeles ei oma korduvad konstruktsioonid tavaliselt positiivset varjundit, vaid pigem kõneleja kärsitust või tüdimust.

(28) **No moi**, mehän nähdään huomenna. Tuli mieleen, että jos olet jo lukenut sen kirjan, josta oli puhetta, niin et viitsis ottaa huomenna ? mukaan. Mä luen sen kyllä nopeesti, niin että voit antaa sen pian edelleen. (N66/3)

Soomekeelsetes vastustes esines tervitustena peale *hei* ja *moi* veel *hyvää päivää/huomenta* (teine situatsioon), *tervehdys*, *heippa* ning *heippa hei*. Eestikeelsetes vastustes sellist varieeruvust ei esinenud. Peaaegu kõikide tervitustena esines sõna *tere*. Vaid ühel juhul tervitati (teises situatsioonis) naabrit sõnadega *tere õhtust*, mis osutab selles kontekstis distantsi hoidmisele.

4.1.3. Viitamine kuulajale

Pöördumistes on tervitustega tihedalt seotud sõnad, mis märgivad kuulajat. Üheks lähedust loovaks vahendiks ehk positiivseks viisakusstrateegiaks on Brown ja Levinson esitanud grupisisesed markerid, mille hulka kuuluvad deminutiivid ja hellitusnimed. (Brown, Levinson 2010: 107–108) Yli-Vakkuri on oma materjali põhjal välja toonud, et soome keeles kasutatakse nooremate sugulaste poole pöördumisel tavaliselt pärisnime ja vanemate sugulaste puhul sugulust väljendavat sõna. Sama sugupõlve inimeste poole pöördudes on sugulussõna tavaliselt koos epiteediga, millele võib olla liidetud deminutiivsufiks või omistusliide. (Yli-Vakkuri 1989: 45)

Selle töö küsimustike vastustes võib täheldada, et soomlased ei kasuta eriti pehmeid hellitusnimesid või deminutiive, isegi mitte lähedaste sugulaste puhul. Tavaline pöördumine on tervitussõna koos pärisnimega (vt näide 29). Siiski mõned üksikud erandid võib välja tuua. Lähendamiseks kasutati sõnu *syntymäpäiväsankari*, (*hyvä*) *ystävä* ja *kulta*. Neid kasutati sõbra või (lapse)lapse poole pöördumisel.

(29) **Hei, Kaisa!** Kuule, kun tapaamme huomenna, minulla olisi yksi toivomus. Voisitko mitenkään lainata minulle sitä kirjaa, jonka ostit viime viikolla, kun minua niin haluttaisi lukea se enkä jaksaisi lähteä etsimään kirjastosta? (N65/3)

Eestikeelsetes vastustes esines selliseid pehmenavaid sõnu rohkem. Sarnaselt soomekeelsete vastustega esinesid need peamiselt kaheksandas situatsioonis, kus palutakse lapse või lapselapse käest vabandust. Väga levinud epiteet on vastustes *kallis*, mis esineb tavaliselt koos nimega, kuid paaril juhul ka sugulussõnaga (*lapse*)*laps* (vt näide 30). Veidi vähem esines ka epiteeti *armas* ja deminutiivseid sõnu *kullake/kallike*.

(30) **Kallis laps.** Õnne Sulle! Unustasin õigel päeval. Loodan, et Sa ei ole pahane. (N69/8)

4.1.4. Vabandamine

Siinses küsimustikus esineb ka situatsioone, kus teise inimese poole pöördumise eesmärk on tema ees vabandada. Tegu on negatiivse viisakuse strateegiaga, mis seab esile pigem teise kui enese *näo* kaitsmise (Brown, Levinson 2010: 187). Vabanduse palumise tüüpiline omadus on see, et teatud olukordades on see väga ootuspärane ja selle ärajätmist peetakse heade tavade vastasena. Kahetsuse väljendamine toob osapoolte vahele tagasi tasakaalu. Vabanduseks võib klassifitseerida näiteks fraase ja mitmeid muid keelendeid, mille tõlgenduse määrab kontekst (nt *ohoh*). Lisaks võib fraasistunud vabandusi kasutada ka siis, kui tegelikult ei ole millegi pärast kahju. (Muikku-Werner 1997: 97–99)

Eksplitsiitsete ehk selgesti väljendatud vabandustega ei seondu kõneleja suhtumise väljendamine. Siiski võib nende varjund vahelduda argisest ametlikuni. Soome keeles on igapäevaseks ja neutraalseks vabandamise vahendiks sõna *anteeksi*. Laiemat kasutust on leidnud ka viimasel ajal inglise laensõna *sorry*. Muikku-Werner toob välja, et *sorry* puhul on tegu kõige kõnekeelsema vabandamisvormiga. *Olen pahoillani* ja *valitettavasti* on ametlikumad. Formaalsesse koodi kuuluvaks peetakse fraasi *suo anteeksi*. Intensiivsete vabanduste puhul kasutatakse intensiivistavaid adverbiaale (*todella paljon, kovin*). Üldiselt ei ole soome keeles viisakusfraasi kasutamine tüüpiline ja selle kasutamine vabandamisel on veel harvem. (Yli-Vakkuri 2005: 199; Muikku-Werner 1997: 102–103, 107)

Ka selle töö küsimustikust selgus, et soomlased ei kasuta vabandamisel väga palju viisakusfraase. Tüüpiline on vabandust väljendada viidates põhjusele, miks mingi asi tegemata jääb/jäi. Sarnast tendentsi esines ka eestikeelsetes vastustes. Eelmainitud fraasidest olid küsimustikus esindatud kõik (tavaliselt üks esinemisjuht) (vt näited 31–

34). Huvitav on näite 34 juures see, et fraasi *suo anteeksi* peetakse formaalsele koodile iseloomulikuks, kuigi siinses kontekstis on see suunatud lapsele või lapselapsele. Näites 33 on esile tõstetud ka intensiivistav adverbiaal *todella*. Siisetas vastustes esineb ka *anteeksi* stiilivariant *anna anteeks* (vt näide 32).

(31) **Sorry**, nyt sattui isille paha moka, että synttäri pääsi melkein unohtumaan. ONNEA, ONNEA! (M70/8)

(32) Tämmöinen äiti sulla sit on! **Anna anteeks!** Miten mä tohelo saatoin unohtaa ainokaisen poikani syntymäpäivän – joka on mulle itsellekin tärkeä juhlapäivä. Ei näy vanhuus tulevan yksinään. (N66/8)

(33) Tervehdys, ystävä! Sain kutsun syntymäpäivillesi, mutta **valitettavasti** olen estynyt tulemasta, sillä minulla on aivan pakollinen meno juuri samaksi päiväksi. **Olen todella pahoillani**, mutta voisimmeko juhlistaa merkkipäivääsi myöhemmin pienimuotoisesti? (N66/4)

(34) Hei, Leena! Kuule, **suo anteeksi**, mutta taidan olla jo liian vanha, kun olen unohtanut Matin syntymäpäivän. Hän taitaa olla jo nukkumassa, mutta voisitko onnitella häntä huomenna puolestani. Voisinko tulla käymään jonain iltana? Onkohan hänellä joku lahjatoivomus, tai osaisitko sinä sanoa, mitä hän tarvitsee? (N65/8)

Eestikeelsetes vastustes ei esinenud sellist laiaulatuslikku varieeruvust. Tüüpilised fraasid olid (*palun*) *vabandust* ja *anna (mulle) andeks*. Üheks erandlikuks vastuseks materjalis on selline, kus vabanduse paluja viitab endale kui kolmandale isikule (vt näide 35). Selles pehmendatakse otsest viitamist enesele kui millegi tegemata jätjale. Browni ja Levinsoni (2010: 190) teooria järgi võib pronoomenite *mina* ja *sina* vältimist pidada negatiivseks viisakusstrateegiaks. Fraas *sügavalt südamest* võib siinjuures kanda intensiivistamist nagu soome keeles näiteks sõna *todella*.

(35) Kallis lapselaps, siin Sinu vanaema, **kes tahab Sinu käes vabandust paluda sügavalt südamest** ja siis Sind õnnitleda! (N64/8)

Näidetes 33 ja 34 esineb sõnumi lõpus ka pakkumine (sünnipäeva hiljem tähistamine, külaskäik ja kingisoovi küsimine). Browni ja Levinsoni teooria kohaselt on

sel juhul tegu strateegiaga, millega püütakse kuulaja positiivsele *näole* langevat ohtu vähendada (Brown, Levinson 2010: 125). Selliste juhtude hulka võib lugeda ka teises situatsioonis nii eestikeelsed kui ka soomekeelsed vastused, kus pakutakse näiteks bensiinikulude korvamist (vt näited 36 ja 37). Selle strateegia kasutust esines rohkem soomekeelsetes vastustes.

(36) Olisiko mahdollista saada kyyti rautatieasemalle? Olen myöhästymässä junalta, enkä saa taksia tähän hätään. Jos jään seuraavan junaan, myöhästyn tapahtumasta, jonne olen menossa.
Maksan kyllä korvaukseksi saman, minkä taksi maksaisi. (N66/2)

(37) Tere! Olen teie naaber ja mul oleks vaja kiiresti rongile jõuda ja kuidagi ei saa transporti. Kas saaksite mind palun rongi peale viia, kui see teile tüli ei tee. **Maksan muidugi kütuse raha!**
(N61/2)

4.2. Sinatamine ja teietamine

Soome keeles on mitteformaalses vestluses loomulik pöördumisvorm ainsuse teine isik, mille vastavaid verbivorme, pronoomeneid ja omistusliiteid suhtluses kasutatakse (Yli-Vakkuri 1989: 54). Ka sinatamises ja teietamises endas on soome keeles värvingus erinevusi. Näiteks saab kasutada ainuse esimese isiku pronoomenina nii *sinä* kui ka kõnekeeles *sä(ä)* ning valida kui rõhutatult pronoomen esile tuleb (nt *missä te asutte* vrd *missä asutte*). Sinatamine ja teietamine on palju varjatam, kui kasutatakse ainult verbivormi või omistusliiteid (Lappalainen 2006: 270, 278). Üldiselt võib sama öelda ka eesti keele kohta, kuid mõned erinevused siiski esinevad. Näiteks puuduvad eesti keeles omistusliited ning lühikesed pronoomenivormid ei oma kõnekeelset tähendust nagu soome keeles.

Lappalainen (2006: 271–272) on välja toonud, et soome keeles ei pruugi tuttavus alati suunata kõnelejat *sina* kasutama, sest kui soovitakse hoida distantsi vastaspoolega, kasutatakse ikkagi pronoomenit *teie*. Üsna sama osutasid ka küsimustikus teise situatsiooni vastused, kus inimesed pidid abi paluma nooremalt naabrilt, kellega ei ole varem väga palju suheldud. Soome keeles esines selles situatsioonis varieeruvust *sina/teie* kasutamises, kuid ülekaalus olid kasutusjuhud, kus valiti ainsuse teine pööre.

Seda kasutas üheteistkümnest inimesest seitse. Eesti keeles kasutati ainult mitmuse teist pööret ja seda nii verbivormi kui ka pronoomeni abil. Seega võib öelda, et tegu on situatsiooniga, milles oli kahe keele vahel kõige suurem erinevus. Samuti võib tõdeda, et eesti keeles mängib tuttavusaste pöördumisvormide valikul suuremat rolli kui soome keeles. Näited 38 ja 39 on tüüpilised vastused mõlemas keeles.

(38) Hei! Olen N.N. tuosta naapurista. **Ehtisitkö** leikkiä taksia, kun pitäisi välttämättä ehtiä junaan aika pikaisesti? (N68/2)

(39) Tere! Ma väga vabandan, et tülitän, aga kas **teil** on võimalik mind kiiresti raudteejaama viia? (N70/2)

Teistes mitteformaalsetes situatsioonides ei esinenud sellist lahknevust kahe keele vahel. Mõlemas keeles sinatati läbivalt nii sõpra, sugulast, küsitleva kodus ööbivat tuttavat ja (lapse)last.

4.3. Pehmendavad partiklid

Nii formaalsetele kui ka mitteformaalsetele situatsioonidele iseloomulikku konditsionaali käsitlesin peatükis 3.3. Lisaks konditsionaalile võivad palveid pehmedada ka värvingupartiklid (sm *sävypartikkelit*), mis selle uurimuse ainestikus olid iseloomulikud üldjuhul mitteformaalsetele situatsioonidele. Värvingupartiklid ei esine üksi, vaid need on seotud mingi lauselise kontekstiga. Kõnes on need tüüpiliselt rõhuta, sellele osutab ka häälikukuju redutseerimine. (ISK 2004: 791)

Värvingupartiklid jagunevad iseseisvateks ja kliitilisteks värvingupartikliteks. Esimesed neist on iseseisva sõnana esinevad partiklid, mis võivad paikneda erinevates lauseümbrustes. Kliitilised värvingupartiklid liituvad tüüpiliselt lause alguses oleva fraasiga. Soome keeles on kliitilised värvingupartiklid *-hAn*, *-s* ja *-pAs*. (ISK 2004: 791) Neid esineb peamiselt imperatiivsetes direktiivides (ISK 2004: 1580). Isesesvad värvingupartiklid on *aina*, *nyt*, *sit(ten)*, *vasta*, *sitä*, *kyllä*, *oikein*, *oikeastaan*, *ihan* ja *vaan ~ vain*. (ISK 2004: 791) Eesti keele sagedaimate värvingupartiklitena on Tiit Hennoste välja toonud *ikka*, *nüüd*, *siis*, *sis*, *alles*, *küll*, *eks*, *tõesti*, *just*, *õige*, *alati*, *vaid*, *ju muidugi*, *tegelt*, *ütleme* ja ainsate kliitilistena *-gi/-ki* (Hennoste 2000: 1804).

Värvingupartiklit *-hAn* kasutatakse tüüpiliselt direktiivides, kus suunatakse midagi tegema inimene, kes on kõnelejaga võrdsel sotsiaalsel tasemel või siis esitatakse palve kõrgemalt positsioonilt madalamale. See partikkel omab meeldetuletamise lisavärvingut. Passiiviga seotult võib seda teatud juhtudel tõlgendada ettepanekuna või üleskutsuva palvena. (ISK 2004: 1581) Siinses töös oli see kõige levinum värvingupartikkel. Näitest 40 on näha, et see partikkel võib esineda nii väitlauses kui ka küsilauses. Esimesel juhul võib seda tõlgendada meeldetuletusena. Teisel esinemiskorral kannab see küsilauses pehmendamise funktsiooni. Siinses kontekstis on *-hAn* liitunud pronoomenile ja küsivale verbile. Lisaks esines see partikkel ka koos küsisõnadega, näiteks nagu *missä, koska* ja *onko*.

(40) Hei! **Mehän** nähdään huomenna. Muistatko kirjan josta puhuimme taannoin? Voisitko**han** ottaa sen mukaan ja lainata sitä muutamaksi päiväksi. (N64/3)

Värvingupartiklit *-pa* iseloomustab see, et imperatiivses lauses teeb see öeldust ettepaneku. See jätab kuulajale justkui valikuvõimaluse. Tihti võib liituda sellele partiklile ka *-s*. Ebasümmeetrilistes situatsioonides kasutatakse seda sotsiaalsest vaatepunktist ülevalt alla. (ISK 2004: 800) Tavaliselt seostub see partikkel vähetähtsate, *nägu* ohustamatute olukordadega (ISK 2004: 1581). Värvingupartiklit *-pa* esines siinses materjalis vaid ühe korra (vt näide 41). Tegu on imperatiivse lausega, kus partikkel on liitunud imperatiivse verbivormiga, mis on ainsuse teises pöördes.

(41) Kuule, kastele**ppa** kukat, kastelukannu on tiskipöydällä. (M62/7)

Suur osa soome värvingupartikleid on leksikaalselt samad kui temporaaladverbid (*aina, nyt, sitten, vasta, vielä*). Partiklitena on adverbide homonüümid prosoodiliselt nõrgemad. Samuti erinevad partiklid adverbidest asukoha poolest, paiknedes tavaliselt lause keskel või lõpus. (Hennoste 2000: 1804) Kuna siinsete vastuste põhjal ei ole võimalik välja tuua prosoodilisi erinevusi, siis on võimalik teha järeldusi vaid partiklite asukoha põhjal. Näites 42 tuleb esile nende kahe keelenähtuse eristamise keerukus. Sõnad *vasta, nyt* ja *sitten* paiknevad küll lause keskel, kuid need viitavad siiski mingisugusele ajalisele momendile. Teisalt on need lausetes sellised elemendid, mida

saaks ka välja jätta, ja seega muutub lauses mingisugune värving.

(42) Heippa kulta! Mummu muisti **vasta nyt** illalla, että on sinun syntymäpäiväsi. Tulen ensi sunnuntaina käymään ja vietetään **sitten** niitä vaikka hieman jälkikäteen. (N66/8)

(43) Tere, kallid! Päev on möödunud nii ruttu ja **alles praegu** leidsin aega sulle helistada. Palju õnne ja palju päikest! (N61/8)

Eestikeelsetes vastustes esines Hennoste nimetatud värvingupartiklitest *ikka, nüüd, alles, tõesti, vaid, muidugi* ja *-gi/-ki*. Eelmise soomekeelse näitega paralleelselt sobib mitmetimõistetavusest vabanemist toetama näide 43. Selles esineva fraasi *alles praegu* soomekeelne vaste on *vasta nyt*. Isikliku keeletaju ja eestikeelse näite toel leian, et nendes mõlemas on esimene värvingupartikkel ja teine adverb. Eestlastest vastanute lausetes esines kõige enam värvingupartikleid *ikka* ja *muidugi* (vt näited 44 ja 45).

(44) Jätan oma lilled Sinu hoolde. Kasta neid **ikka** korralikult. (N69/7)

(45) Tere! Kas sa oleksid nii pai ja palun võtaksid homme selle raamatu kaasa, mida lugeda tahtsin. Kui see sulle **muidugi** tüli ei tee! (N61/2)

Eestikeelsetes vastustes leidub ka mitmeid selliseid partikleid, mida Hennoste on nimetanud modaalpartikliteks. Need väljendavad kõneleja arvamust olukorra tõenenäosuse, kindluse või vältimatuse kohta. Hennoste sõnul paigutavad osad uurijad modaalpartiklid ja värvingupartiklid kokku. (Hennoste 2000: 1804–1805) Muikku-Werner (1993: 194) järgi leevendavad modaalsed adjektiivid ja adverbid kuulaja näole suunatud ohtu. Levinumad modaalpartiklid eestikeelsetes vastustes olid *äkki* ja *järsku* (vt näiteid 46 ja 47). Soomekeelsetes vastustes modaalpartikleid eriti ei esinenud.

(46) Tere! Kas sa tead midagi digiboksist? Mul telekas ei taha kuidagi töötada. **Äkki** saad minu juurest läbi tulla ja üle vaadata! Oleksin väga tänulik. (N61/5)

(47) Kas sul on väga kiired päevad? **Järsku** on mõni hetk, et vaatad mu televiisorit. Kipub teine streikima. (N69/5)

4.4. Tulemused

Soomekeelsetes mitteformaalsetes situatsioonides on tüüpiliseks tähelepanu haaramise vahendiks partikkel *kuule*. Tegu ei ole eestikeelse samakujulise vormi otsese vastega. Need kaks erinevad üksteisest nii kasutusümbruse kui ka varjundi poolest. Tervitussõnade varieeruvus on ka mitteformaalsetes situatsioonides soome keele puhul suur. Eesti keeles on tüüpiliseks tervitussõnaks *tere*. Vastustest selgus, et eestlased kasutavad teise inimese poole pöördumisel rohkem pehmeid hellitusnimesid ja deminutiive kui soomlased. Eesti keeles levinuim pehmeid epiteet on *kallis*. Soome keelele on omane kasutada tervitussõna koos pärisnimega. Vabandamise puhul ei kasuta soomlased eriti viisakusfraase, kuid vastustest selgus, et olemasolevate fraaside kasutuses on varieeruvus suur. Eesti keele tüüpilised vabandamisfraasid olid (*palun*) *vabandust* ja *anna (mulle) andeks*. Valimine sinatamise ja teietamise vahel osutus kõige keerulisemaks teises situatsioonis. Eestlased teietasid naabrit läbivalt, soomlased pigem sinatasid. Eesti keeles mängib tuttavuste pöördumisvormide valikul suuremat rolli kui soome keeles. Mõlemas keeles on olemas partiklid, mis väljendavad kõneleja suhtumist. Soome keeles on levinuim värvingupartikkel *-hAn*. Eestlastest vastanute lausetes esines kõige enam värvingupartikleid *ikka* ja *muidugi* ning modaalpartiklitest olid levinumad *äkki* ja *järsku*.

Kokkuvõte

Selle bakalaureusetöö eesmärk oli uurida 60–70-aastaste soomlaste ja eestlaste keelekasutust palvete moodustamisel ning teiste inimeste poole pöördumisel. Analüüsisin eesti- ja soomekeelseid sotsiolingivistilisi küsimustikke, mis koosnesid kümnest situatsioonikirjeldusest. Nende põhjal pidid vastajad kirjutama, mida nad konkreetses olukorras ütleksid või kirjutaksid. Küsimustiku eesmärgiks oli leida erinevaid keelelisi vahendeid, mida inimesed kasutavad palvete väljendamisel ja ka vestluskaaslase poole pöördumisel, ning võrrelda neid soome ja eesti keeles.

Rühmitasin küsimustikus olevad situatsioonid kaheks – formaalseteks ja mitteformaalseteks – vastavalt situatsiooni institutsionaalsusele või kõneleja ja kuulaja vahelisele tuttavusastmele. Vastustest selgus, et mõlemale rühmale leidub eriomaseid jooni. Suurel määral erines nendes sõnavara, sealhulgas tervitused ja vestluspartneri tähelepanu haaramise viisid. Samuti selgus, et värvingupartiklite kasutamine on omane pigem mitteformaalsetele situatsioonidele. Konditsionaali kasutatakse nii formaalsetes kui ka mitteformaalsetes situatsioonides palvete pehmendamiseks. Kuigi tegu on kirjaliku küsimustikuga, selgus vastustest positiivse üllatusena, et vastajad on kasutanud küllaltki palju kõnekeelele iseloomulikke keelendeid.

Võrdlus kahe keelerühma vahel andis samuti mitmeid tulemusi. Kuigi soome ja eesti keeles võib esineda sarnaseid keelevahendeid, siis ei pruugi need alati omada sama tähendust või kasutuskonteksti. Näiteks kasutatakse partiklit *kuule* nii eesti kui ka soome keeles vestluspartneri tähelepanu haaramisel. Soomekeelsetes vastustes esines seda väga erinevates kontekstides ning eesti keeles vaid ühe korra, kui pöörduti sõbra poole. Eesti keeles ei ole selle partikli varjund nii tuttavlik kui soome keeles. Tüüpilised tervitussõnad soomlaste vastustes olid *hei* või (*hyvää*) *päivää* ning eestlaste vastustes *tere päevast*.

Eestikeelsetes vastustes kasutati palvete pehmendamisel palju sõna *palun*, kuid soome keeles ei ole võimalik sellele otsest vastet anda. Fraas *ole/olka hyvä* on oma vormilt imperatiivne ning see ei kanna palvetes pehmendamise funktsiooni. Mõlema keele vastustes kasutati palvete pehmendamiseks konditsionaali, kuid soomekeelsetes

vastustes esines seda kaks korda enam. Pöördumisvormide valikul ei esinenud suuri erinevusi: mitteformaalsetes situatsioonides valdavalt sinatati ja formaalsetes teietati. Kõige suurem erinevus avaldus teise situatsiooni vastustes. Need näitasid, et soomlased pigem sinatavad veidi tuttavat naabrit, aga eestlased ainult teietavad. Järeldasin selle põhjal, et eestlased peavad pöördumisvormi valimisel tuttavusastet olulisemaks. Lisaks selgus vastustest, et soome keeles on väga palju erinevaid fraase vabanduse väljendamiseks, kuid neid kasutatakse võrreldes eesti keelega vähe. Eesti keeles kasutatakse ka rohkem hellitusnimesid ja deminutiive. Mõlemas keeles kasutati palvete pehmemdamiseks partikleid.

Seda bakalaureusetööd on võimalik edasi arendada väga mitmel viisil. Loodetavasti võimaldavad selle töö tulemused võrrelda siinset vanuserühma ka teiste, juba uuritud vanuserühmadega. Ka mõne kolmanda keele lisamine uurimusse annaks palju uusi teadmisi. Lisaks on võimalik uurida sügavuti kõiki formaalsetes ja mitteformaalsetes situatsioonides esinenud keelenähtuseid, mis siinses küllaltki kitsas bakalaureusetöö raamistikus polnud võimalik. Samuti oleks huvitav uurida viisakuse kontekstis igat keelenähtust eraldi.

Kirjandus

Brown, Penelope, Stephen C. Levinson 2010. Politeness. Some universals in language usage. Studies in Interactional Sociolinguistics 4. 19th printing. Cambridge: Cambridge University Press.

EKK = Erelt, Mati, Tiiu Erelt, Kristiina Ross 2007. Eesti keele käsiraamat. Kolmas, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

Erelt, Mati 1990. Kõneleja ja kuulaja kaudse väljendamise võimalusi eesti keeles. – Keel ja Kirjandus nr 1, 35–39.

Hakulinen jt = Hakulinen, Auli, Leelo Keevallik Eriksson, Jan Lindström 2003. Kuule, kule, hördu – projicerande praktiker i finska, estniska och svenska samtal. – Grammatik och Samtal: Studier till minne av Mats Eriksson. In: Bengt Nordberg, Leelo Keevallik Eriksson, Kerstin Thelander, Mats Thelander. Uppsala: Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet, 199–218.

Hennoste, Tiit 2000. Sissejuhatus suulisesse eesti keelde IV. Suulise kõne erisõnavara 3. Partiklid. – Akadeemia 2000, nr 8, 1773–1806.

ISK = Auli Hakulinen, Maria Vilkuna, Riitta Korhonen, Vesa Koivisto, Tarja Riitta Heinonen ja Irja Alho 2004. Iso suomen kielioppi. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Jaakkola, Leena 2008. Mitäs sulle? Kohtelias asiakaspalvelu ikääntyvien ja ikääntyneiden tulkinnoissa. Lisensiaatintutkimus. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Jalli, Ninni 2011. Mä varmaan teitittelen enemmän kuin perussuomalainen. Virolaisten maahanmuuttajien näkemyksiä puhuttelusta suomessa ja virossa. Pro gradu -

tutkielma. Helsingin yliopisto. Humanistinen tiedekunta. Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitos.

Jalli, Ninni, Renate Pajusalu 2013. Puhuttelu Virossa. (Veel ilmumata)

Kauppinen, Anneli 1998. Puhekuviot, tilanteen ja rakenteen liitto. Tutkimus kielen omaksumisesta ja suomen konditionaalista. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Keevallik, Leelo 1998. Sinatamisest ja teietamisest koolilaste arvamuse põhjal. – Keel ja Kirjandus nr 8, 541–553.

Keevallik, Leelo 2005. Politeness in Estonia. – Politeness in Europe. Multilingual Matters 127. Ed. Leo Hickey and Miranda Stewart. Clevedon, England: Multilingual Matters 203–217.

Lappalainen, Hanna 2006. Mie vai mä, sinä vai te? Virkailijoiden kielelliset valinnat itseän ja vastaanottajaan viitattaessa. – Arjen asiointia. Keskusteluja Kelan tiskin äärellä. Tietolipas 210. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 141. Toim. Marja-Leena Sorjonen, Liisa Raevaara. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241–284.

Lappalainen, Hanna 2009a. Tervehtiminen ja tervehtimättä jättäminen. Ollaanko kioskillä epäkohteliaita? – Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. Toim. Hanna Lappalainen, Liisa Raevaara. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 32–55.

Lappalainen, Hanna 2009b. Hei, moi, huomenta. Tervehdykset kioskillä. – Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. Toim. Hanna Lappalainen, Liisa Raevaara. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 56–89.

- Larjavaara, Matti 2007.** Pragmasemantiikka. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1077. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Markkanen, Raija 1985.** Cross-Language Studies in Pragmatics. Jyväskylä: University of Jyväskylä.
- Metslang, Helle 1999.** Soome konditsionaalivormide vastetest eesti keeles. – Lähivertailuja 10. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari Tampereella 14. toukokuuta 1998. Toim. Lembit Vaba & Heikki Hurta. (Folia fennistica & linguistica 23.) Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, 47–60.
- Muikku-Werner, Pirkko 1993.** Impositiivisuus ja kielellinen variaatio. Julkisten keskustelujen käskyt ja kysymykset kielenopetuksen näkökulmasta. Joensuun yliopiston humanistisia julkaisuja 14. Joensuu: Joensuun yliopisto.
- Noponen, Anna-Leena 1999.** Sinä vai te? – Kielikello 2, 11–16.
- Pajusalu jt = Pajusalu, Renate, Virve Vihman, Birute Klaas, Karl Pajusalu 2010.** Eestlaste ja venelaste suhtluskäitumine: sina, teie ja keegi veel. – Eesti Rakenduslingvistika Ühingu aastaraamat nr 6, 207–224.
- Pajusalu, Renate 2010.** Teie või sina? – Oma Keel nr 1, 5–10.
- Pajusalu, Renate, Karl Pajusalu 2004.** The Conditional in Everyday Estonian: Its Form and Functions. – Linguistica Uralica 4, 257–269.
- Põhjala, Priit 2013.** Kas teietada või sinatada? – Eesti Päevaleht; <http://www.epl.ee/news/arvamus/priit-pohjala-kas-teietada-voisinatada.d?id=65959496>. Vaadatud 03.05.2013.

- Raevaara, Liisa 2009.** Epilogi. – Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. Toim. Hanna Lappalainen, Liisa Raevaara. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 296–315.
- Rosenvald, Hanna 2002.** Browni ja Levinsoni viisakusteorialane inglise-eesti seletav sõnastik. Kutsemagistri projekt. Tartu: Tartu Ülikool.
- Sinijärv, Karl Martin 2012.** Austusest ja armastusest. – Õpetajate Leht 16. märts, nr 10, 6.
- Sipilä, Annamari 2012.** Ottaako rouva lisää teetä? – Helsingin Sanomat; <http://www.hs.fi/paakirjoitukset/Ottaako+rouva+lis%C3%A4%C3%A4+teet%C3%A4/a1349320330070>. Vaadatud 03.05.2013.
- Sorjonen jt = Sorjonen, Marja-Leena, Liisa Raevaara, Hanna Lappalainen 2009.** Mä otan tän. Käynnin syym esittämisen tavat kioskillä. – Kieli kioskillä. Tutkimuksia kioskiasioinnin rutiineista. Tietolipas 219. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 152. Toim. Hanna Lappalainen, Liisa Raevaara. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 90–119.
- Tanner, Johanna 2012.** Rakenne, tilanne ja kohteliaisuus. Pyynnöt S2-oppikirjoissa ja autenttisissa keskusteluissa. Väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Vellerind, Riina 2000.** Lähendav viisakus müügivestluse strateegiana. – Keel ja Kirjandus nr 10, 703–715.
- Yli-Vakkuri, Valma 1989.** Suomalaisen puhuttelun piirteitä. – Äidinkielen opettajain liiton vuosikirja XXXVI. Turku: Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos, 43–74.

Yli-Vakkuri, Valma 2005. Politeness in Finland. – Politeness in Europe. *Multilingual Matters* 127. Eds. Leo Hickey and Miranda Stewart. Clevedon, England: *Multilingual Matters* 189–202.

Pyynnöt ja puhuttelu suomessa ja virossa. Tutkimus kyselyaineistosta. Tiivistelmä.

Tämän kandidaatintyön tarkoitus on tutkia ja vertailla pyyntöjä ja puhuttelua kahdessa lähisukukielessä: suomessa ja virossa. Tarkastelen lähemmin 60–70-vuotiaiden ihmisten kielenkäyttöä. Aiheesta tekee uudenlaisen juuri ikäryhmä ja näiden kahden kielen vertailu. Työn ensimmäisessä luvussa esittelen teoreettista viitekehystä. Se on Penelope Brownin ja Stephen C. Levinsonin universaalinen kohteliaisuusteoria, jonka keskeinen termi on *kasvot* eli ihmisten julkinen minä-kuva vuorovaikutuksessa. Toinen luku sisältää yleiskatsauksen viron ja suomen kielen kohteliaisuuteen liittyvästä aikaisemmasta tutkimuksesta.

Kahdesta luvusta muodostuva empiirinen tutkimus on suurimmaksi osaksi laadullista. Se perustuu Renate Pajusalun tekemään sosiolingvistiseen kyselytutkimukseen, joka koostuu kymmenestä tilanteesta. Tässä kandidaatityössä on Pajusalun kyselyitä muokattu uudelle ikäryhmälle sopivammaksi. Niiden tilanteiden perusteella vastaajat kirjoittivat, mitä he sanoisivat tai kirjoittaisivat konkreettisissa tilanteissa. Kyselyyn vastasi 11 suomalaista ja 12 virolaista, jotka ovat kotoisin eri puolilta kotimaitaan. Kyselyn tilanteet jaoin kahdeksi ryhmäksi: muodollisiksi ja epämuodollisiksi tilanteiksi. Tarkoitukseni oli etsiä niistä erilaisia kielenpiirteitä, jotka ovat ominaisia pyynnöille ja puhutteluille.

Vastauksista kävi ilmi, että muodollisilla ja epämuodollisilla tilanteilla on spesifisiä piirteitä sekä sanaston että muidenkin kielen rakenteiden tasoilla. Esimerkiksi sävyartikkelien käyttö on tyypillinen enimmäkseen epämuodollisille tilanteille. Sekä muodollisille että epämuodollisille tilanteille on ominaista konditionaalinen käyttö. On positiivista huomata, että vastaajat osasivat hyvin kuvitella tilanteita ja heidän kielenkäyttöä luonnehti yleensä puhekielisyys. Kieliä vertailtaessa löytyi myös eroja. Vaikka molemmista sukukielestä voi löytää samalaisia piirteitä, niiden merkitys ja käyttöympäristö ei ole aina samoja. Tämä johtuu siitä, että suomeen on enimmäkseen vaikuttanut ruotsin kieli ja viroon sekä venäjän että saksan kieli.

Lisa 1

Hea vastaja!

Siin on kümme argisituatsiooni. Proovige antud olukordi ette kujutada ja kirjutage, mida te nendes olukordades ütleksite või kirjutaksite. Vajame vastuseid keeleteadusliku uurimuse tarvis.

Vastaja andmed:

vanus	mees/naine	amet	elukoht
-------	------------	------	---------

1. Te ei leia raamatukogust vajalikku raamatut. Te lähete laua juurde, kus istub raamatukogutöötaja, kes kirjutab midagi arvutis. Kuidas palute abi?
2. Olete rongile hilinemas ja taksot ei ole võimalik saada piisavalt kiiresti. Teie naabril on auto ja näete just aknast, et ta on jõudnud koju. Mõtlete, et äkki tema võiks teid aidata. Te ei tunne üksteist kuigi hästi, aga ta tundub olevat sõbralik noormees. Lähete naabri ukse taha ja lasete kella. Ta avab ukse. Mida ütlete?
3. Sooviksite lugeda raamatut, mis on teie sõbral. Kohtate teda homme. Helistate ja palute, et ta võtaks raamatu kaasa. Mida ütlete?
4. Soovite osta poes letist kolm grillitud kanakoiba. Mida ütlete müüjale?
5. Tundub, et teie televiisori digiboksil on midagi viga ja teil ei ole võimalik televiisorit vaadata. Teil on sugulane, kes võib-olla oskaks aidata, aga tal võib olla just praegu kiire. Helistate talle ja küsite. Mida ütlete?
6. Olete eksinud võõras linnas. Tahate küsida esimeselt vastutulijalt, kus on bussijaam. Vastu kõnnib umbes 80-aastane proua. Mida küsite?
7. Olete kodust ära ja teie tuttav ööbib sel ajal teie korteris. Olete jätnud tema jaoks lipiku, kus palute tal kasta lilli. Mida kirjutate lipikule?

8. Taipate õhtul, et olete unustanud oma lapse/lapselapse sünnipäeva. Helistate, et paluda vabandust ja õnnitleda teda. Mida ütlete?

9. Soovite lasta graveerida nime kingitavale lusikale. Läheduses on kullassepaäri, aga te ei tea, kas neil on sellist teenust. Otsustate siiski läbi astuda ja küsida. Mida ütlete?

10. Te peate saama kindlustusseltsilt pangale tõendi sellest, et teie korter on kindlustatud. Leiate paberitest/internetist ühe oma kindlustusseltsi töötaja kontaktandmed ja otsustate helistada/kirjutada e-posti teel. Mida ütlete/kirjutate?

Lisa 2

Hyvä vastaaja!

Tässä on 10 arkitilannetta. Yrittäkää kuvitella tilanne ja kirjoittaa, mitä näissä tilanteissa sanoisitte tai kirjoittaisitte. Tarvitsemme vastauksia kielitieteellistä tutkimusta varten.

Vastaajan tiedot:

ikä mies/nainen ammatti asuinpaikka

1. Ette löydä etsimääne kirjaa kirjastossa. Menette tiskille, jossa istuu kirjastovirkailija, joka kirjoittaa jotakin koneella. Miten pyydätte häneltä apua?
2. Olette myöhästymässä junalta, eikä taksia voi saada riittävän nopeasti. Naapurillanne on auto ja näitte juuri ikkunasta, että hän on palannut kotiin. Ajattelette, että ehkä hän voisi auttaa. Ette tunne toisianne kovin hyvin, mutta hän vaikuttaa ystävälliseltä nuorelta mieheltä. Menette naapurin ovelle ja soitatte ovikelloa. Hän aukaisee oven. Mitä sanotte?
3. Haluaisitte lukea kirjan, joka on ystävällänne. Tapaatte häntä huomenna. Soitatte ja pyydätte häntä ottamaan kirjan mukaan. Mitä sanotte?
4. Teille tulee kutsu pitkäaikaisen työtoverinne 70-vuotissyntymäpäiville. Ette kuitenkaan pääse paikalle, sillä samana päivänä on jo muuta menoa. Soitatte hänelle kertoaksenne tilanteesta ja pahoittelaksenne.
5. Näyttää siltä, että television digiboksissa on jotain vikaa eikä television katselu onnistu. Teillä on sukulainen, joka ehkä osaisi auttaa, mutta hän saattaa olla juuri nyt kiireinen. Soitatte hänelle ja kysytte. Mitä sanotte?
6. Olette eksynyt vieraassa kaupungissa. Haluatte kysyä ensimmäiseltä vastaan tulijalta, missä on bussiasema. Vastan kävelee n. 80-vuotias rouva. Mitä kysytte?

7. Olette poissa kotoa ja tuttavanne yöpyy asunnossanne, kun olette itse poissa. Olette jättäneet häntä varten lapun, jossa pyydätte häntä kastelemaan kukat. Mitä kirjoitatte lappuun?
8. Tajuatte illalla unohtaneenne lapsenne/lapsenlapsenne syntymäpäivän. Soitatte pyytääksenne anteeksi ja onnitellaksenne. Mitä sanotte?
9. Haluatte kaiverruttaa lahjalusikkaan nimen. Lähellä on yksi kultaseppäliike, mutta ette tiedä, onko heillä sellaista palvelua. Päätätte kuitenkin pistäytyä ja kysyä. Mitä sanotte?
10. Teidän pitää saada vakuutusyhtiöltä pankille todistus siitä, että asuntonne on vakuutettu. Löydätte papereistanne/internetistä yhden vakuutusyhtiösi virkailijan yhteystiedot ja päätätte soittaa/kirjoittaa sähköpostia. Mitä sanotte/kirjoitatte?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Ramona Lepik (sünnikuupäev: 29.12.1990)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud bakalaureusetöö „Palved ja pöördumised eesti ja soome keeles küsitluste põhjal“, mille juhendaja on lektor Hanna Katariina Jokela
 - 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23. mail 2013